

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 42, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 10.06.2025

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 30.08.2025

Sayfa / *Page*: 75-100

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali Diken

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

hadiken@erzincan.edu.tr

KARS VE BALIKESİR YÖRELERİ İTİBARIYLA KAZ ETRAFINDA GELİŞEN HALK İNANÇLARINA DAİR BİR İNCELEME

Öz

İnanç, toplumların sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikososyal yapılarını şekillendiren etkenlerin bütünüdür. Dolayısıyla inanç, toplumların dünya görüşlerini ve hayat felsefelerini yansıtan değerlerin tümüdür. İnsanın doğayı canlı bir varlık olarak algılaması, inançların teşekkül ve tekâmül süreçlerinde büyük bir etkiye sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca doğa olayları daima merak konusu olmuştur. Bu durum, inançların doğmasını sağlamıştır. Nitekim halk inançlarının da zamanla oluşması, insan ve doğa ilişkisinden kaynaklanmıştır. Halk inançlarının temelinde insandaki korku duygusunun ağır bastığını ifade etmekte yarar vardır. Söz konusu duygu, halk inançlarının belli kalıplar içinde muhafaza edilmesine önemli bir zemin hazırlamıştır. Zira insanlar, doğaya bağımlı bir yaşam sürerken, doğaya dair pek çok unsuru kendi inanç sistemlerine katmışlardır. İlgili unsurların başında ise hayvanların geldiğini belirtmek gerekir. Özellikle kuşlar, hayvanların insanlarda uyandırdığı merak duygusunun çıkış noktalarından birini teşkil etmektedir. Çünkü kuşlar, halk inançları bakımından sembolik anlamlar taşımaktadır. İnsanlar için olumlu veya olumsuz niteliklerle ilişkilendirilen kuşlar, halk inançları açısından ayrı birer yere, değere ve öneme sahiptir. Aynı durum, kuş türleri içerisinde bulunan kaz için de geçerlidir. Kaz, fiziksel yönden insanların yakınında yer alan ve insanlar tarafından iyi bilinen bir kuştur. Bahsi geçen kapsamda kazın kültürel bellekteki konumu oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada kazın Kars ve

Balıkesir yörelerindeki halk inançlarına sirayet eden tarafları halkbilimi perspektifinden yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnanç, halk inançları, Kars, Balıkesir, kaz.

AN ANALYSIS OF FOLK BELIEFS CENTERED ON THE GOOSE IN KARS AND BALIKESIR

Abstract

Belief is integral components that shape the sociocultural, socioeconomic and psychosocial structures of societies. In this sense, belief reflects the worldview and life philosophy of communities. The human perception of nature as a living entity plays a significant role in the formation and evolution of beliefs. Throughout history of humanity, natural phenomena have consistently aroused human curiosity, which has contributed to the development of various beliefs. Particularly, folk beliefs have emerged from the relationship between human and nature. At the core of folk beliefs lies the emotion of fear, which has helped preserve them within specific patterns. As humans have lived in close connection with nature, they have incorporated many natural elements into their belief systems, chief among these are animals. Especially, birds have drawn human interest and carry symbolic meanings in folk beliefs. And often associated with either positive or negative traits, birds hold a special place in traditional beliefs. The goose, as a species of bird familiar and physically close to humans, is no exception. Within this context, the goose occupies a noteworthy position in cultural memory. This study examines how the goose is reflected in the folk beliefs of Kars and Balıkesir regions from the folklor perspective.

Keywords: Belief, folk beliefs, Kars, Balıkesir, goose.

Giriş

Geçmişten bugüne uzanan sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikososyal süreçler itibarıyla insanın doğayı anlama ve anlamlandırma çabası, sürekli bir merak ve arayış içinde şekillenmiştir. İnsan, kendi varlığını tamamlamak, içsel gücünü yenilemek ve yaşamını sürdürebilmek adına doğayla devamlılık gösteren bir etkileşime girmiştir. Söz konusu durum, insanın doğayla olan ilişkisindeki mücadeleyi de ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda dağ, taş, su, ateş, toprak, demir ve benzeri tabiat unsurlarının yanı sıra, tabiata dair birçok hayvan ve hayvansal ürün de insan zihninde bir dizi özel anlamla donatılmıştır (Karakaş 2017: 360). Bahsi geçen kapsamda hayvanlar, mitolojik anlatıların temel yapı taşları hâline gelmiştir. Çünkü doğal ortamda insanlara en yakın olan canlı varlık çeşidi hayvanlardır. Bu yüzden hayvanlar, insanlar için maddi ve manevi açılardan büyük etkiler uyandırmıştır.

Hayvanlar, yalnızca fiziksel varlıklarıyla değil; aynı zamanda sembolik ve kutsal betimlemeleriyle de önem kazanmıştır. Bu şekilde hayvanların insanlar tarafından kutsallaştırılma evresine geçilmiştir. İlgili durum “zoomorfik evre” olarak da adlandırılan “hayvanların tanrı olarak

kabul edilmesi” anlayışının yansımalarını içermektedir. Dolayısıyla insanlar; sosyal, toplumsal ve kültürel şartları nispetinde kendi doğal çevrelerine istinaden yakın ilişki içinde bulundukları hayvanlardan zengin mitolojik motifler üretmişlerdir (Armutak 2004: 143). Zira dünya üzerinde yer alan kültür ve medeniyet oluşumlarının büyük bir bölümü itibarıyla zoomorfik evre zengin mitolojik renklere sahip bir evredir. Bu evrede şekillenen mitolojik hadiselerin çoğunda ise hayvanların önemli roller üstlendiklerini ifade etmek mümkündür. Nitekim hayvanlar, insan dışındaki ender canlı varlıklar arasında bulunmaları nedeniyle olağanüstü anlatılara konu edilen bir geri plana sahiptir. Ayrıca insanlar da kendilerini çeşitli hayvanlarla özdeşleştirmekle kendilerinden daha üstün bir gücün varlığını kabul etmektedirler (Öncül 2009: 1691). Bahsi geçen eksende hayvanların bilhassa doğaüstü anlatılarla kutsallaştırıldıklarını ifade etmek gerekir.

Tarihî süreçte insanlık, kendisini doğanın bir parçası olarak kabul etmekle birlikte doğayı kontrol altına alma arzusunu da kendisinde daima hissetmiştir. Bu yaklaşım, insanın doğayla kurduğu ilişkiyi şekillendirmesinde büyük bir önem kazanmıştır. Doğayı kendi ihtiyaçlarına göre dönüştürme çabası, insanın fiziksel ve kültürel gelişimindeki temel unsurlardan biri hâlini almıştır (Nair 2017: 77). İnsanlar, karşı karşıya kaldıkları tabiat zorluklarının üstesinden gelmek için başlangıçta kendilerini birtakım olağanüstülüklerle dayandırmışlardır. Söz konusu durum, zaman içinde belli bir kültürel süreklilik doğurmuştur. Dolayısıyla insanlar, geçmişlerinden getirdikleri inançsal deneyimlerini sembolik bir kısım değerler etrafında zenginleştirerek bugüne taşımışlardır. İlgili semboller arasında yer alan hayvanların oldukça dikkat çekici bir nitelik taşıdıkları bilinmektedir. Hayvanlar, doğaüstü özelliklerle donatılarak mitolojik anlatıların temel figürleri içerisine katılmıştır. Böylece hayvanlar, dinî metinlerde önemli simgelere dönüştürülmüştür. Hayvanların en önde gelen kollarından biri olarak kuşların mitolojilere dair inanışlardaki rolleri büyüktür. Özellikle uçuş yetilerinden hareketle göğe yakın olmaları, kuş türlerinin bilgiyi ve ilahi gücü temsil etmeleri bağlamında yorumlanmıştır. Bu yüzden, birçok toplumda kuş türlerinin bu yönleriyle inanç sistemlerinin merkezine yerleştirildiklerini ifade etmek mümkündür.

Dünya üzerindeki pek çok milletin kendine özgü birer varoluş anlatısına sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu varoluş anlatıları, genellikle mitolojik temellere dayandırılarak dünyanın ve kâinatın kökenine dair açıklamalar sunmaktadır. Kendilerine bir yer, bir geçmiş belirlemek ve çevrelerinde gördükleri varlıkların meydana gelişlerini, kâinatın oluşumunu kendilerince açıklamak ve bir sonuca varmak ihtiyacı milletlerin iptidâî dönemlerinin bir mecburiyeti olmuştur (Sever 1999: 83). Ayrıca milletleşme süreçlerinden önce de dünya hayatına adımlarını attıkları ilk dönemlerde insanlar, çevrelerine anlam kazandırabilmek amacıyla hem kendi varlıklarını hem de karşılaştıkları olayların kökenlerini açıklayan anlatılara yönelmiştir. Böylece insanlar, kendi yaratılışlarını belli yerlere bağlamak yoluyla birer kimlik ve aidiyet duygusu geliştirmişlerdir. Bu süreçte bilhassa kuşlar, üzerlerine yüklenen mitik anlamlarla örülü sembolik değerler kazanmışlardır. Dolayısıyla kuşlar, millî kimliklerin oluşumunda da önemli birer rol oynamıştır.

Gökyüzüyle olan iletişimleri, kuşların kutsal varlıklar olarak algılanmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Böylece birçok toplum açısından bakıldığında kuşlar, tanrısal mesajların taşıyıcısı veya ruhsal güçlerin simgesi hâline gelmiştir. Türk mitolojik sisteminde de bu anlayış güçlü bir şekilde yer bulmuştur. Türk milleti, kendine has inançsal yapısını oluştururken bazı kuş türlerine özel ve gizli manalar atfetmiştir. Bu bağlamda Türkler, belli başlı kuşları kendi kültürel sembolleri

içerisinde göstermiştir. İlgili kuşlar arasında bulunan kaz, Türkler için olumlu anlamlarla özdeşleştirilen ve mitolojik anlatılarda "iyi" kategorisinde değerlendirilen bir vasma sahiptir. Kaz simgeselliği, Türklerin doğayla kurdukları ilişkinin Türk inanç sistemine aktarılmasının anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir. Bu durum kazın, Türk kültüründe sadece doğada yer alan bir kuş türü olarak değil; aynı zamanda bir inanç ve kimlik unsuru olarak da özel bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kuş türlerinin insanlar için derin bir merak konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Zira kuşlar, uçuş ve yüzme yeteneklerinden hareketle daima insanların ilgi odağına girmiştir. Kuş türlerinin, kadim mitolojilerde evrenin yaratılışıyla ilişkilendirildiklerini de dile getirmek mümkündür. Aynı durumun Türk mitolojisi için de geçerli olduğunu vurgulamak lazımdır. Türklerin; inanç sistemlerini oluştururken ve çevrelerinde gördükleri, hayatlarında yer eden varlıkları tarif edip bu varlıkları açıklarken kuşlara ayırdıkları yeri ve yükledikleri fonksiyonları anlamak ve kuşların Türk inanç sistemindeki önemini kavramak için Türk mitolojisine bakmak gereklidir. (Sever 1999: 83). Çünkü Türk mitolojisinde de bazı kuşların tanrısal niteliklerle özdeşleştirildiği görülmektedir. Bu kuşların başında ise “kaz” gelmektedir.

Türk kozmogonik mitlerinde kazın, evrenin yaratılışına katılan bir güç olarak tasvir edildiği gözlemlenmektedir. Bu minvalde kaz, Tanrı’ya ait bir benzetme ögesi olarak Türk yaratılış anlatılarındaki yerini almıştır. Kaz, Türk mitolojisinde çok akıllı ve bilgiç bir kuştur. O, Şamanizm’in kanunlarını ve âdetlerini iyi bilir. Kam’a; hangi ilahı ziyaret etmesi, hangi yoldan gitmesi ve ilahın huzuruna nasıl çıkması gerektiğini öğütler (Mollova 1993: 69). Söz konusu sembolik gücü sayesinde kaz, mitolojik anlatılar kanalıyla özel ve seçkin bir yere taşınmıştır. Bu özel ve seçkin konumu ise kazı kültürel belleğin önemli simgelerinden biri hâline getirmiştir. Ayrıca kaz, söz konusu özelliğinden ötürü en eski devirlerden itibaren folklorun ve mitolojinin gözde kuşları arasında yer almıştır (Akalin 1993: 101). İlgili husus, doğanın insan zihnindeki etkisinin derin ve dönüştürücü anlamını hayvan sembolizmi üzerinden gözler önüne sermektedir.

Türk kültür ekolojisindeki tabiat unsurları arasında kendilerine kutsallık atfedilen başlıca hayvanlar, Türk dünya görüşünün şekillenmesinde merkezî rollere sahiptir. Zira Türk mitolojisine dayanan kozmogonik anlatılarda bu durumu açık ve net olarak görmek mümkündür. Nitekim hayvanlar, Türkler için yalnızca doğanın bir parçası olarak değil; aynı zamanda evrenin yaratılışındaki etkili varlıklar olarak da konumlanmaktadır. Türklerin dünyayı tanımlama ve anlamlandırma süreçlerinde hayvanlara “kutsal ana karakter” sıfatı yüklenmiştir (Çandarlı Şahin 2022: 5). İlgili hayvanların başında gelen kaz, Türk yaratılış mitlerinde tanrısal özelliklerle donatılmak suretiyle evreni var eden veya evrenin düzenini sağlayan bir figür olarak belirmektedir. Türk kozmogonisindeki bu özel yeri, değeri ve önemi kazın sadece mitolojik bakımdan değil; kültürel ve inançsal bakımlardan da önemli bir sembol hâline gelmesini sağlamıştır. Bu durum, Türklerin tarih boyunca gerçekleştirdiği göçlerle farklı coğrafyalara taşınıp, zamanla Türk halk inançlarına sirayet etmiştir. Söz konusu doğrultuda Türkistan’dan (Orta Asya) Anadolu’ya göç eden bazı Oğuz Türk boyları tarafından kazın kutsallığının korunduğu görülmüştür. Dolayısıyla Anadolu’nun muhtelif yörelerinde kazdan kaynaklı inanç biçimlerinin yaşatılmaya devam ettiğine şahit olunmuştur. Bugün bilhassa Kars ve Balıkesir yöreleri itibarıyla kazın, yalnızca bir hayvan olarak değil; aynı zamanda kültürel bir simge olarak da algılandığını vurgulamak lazımdır. Bu bağlamda kazın ritüellerde,

geleneksel anlatılarda ve gündelik yaşamda yerini koruduğu bilinmektedir. Söz konusu durum ise kazın Türk halk inançları içindeki sürekliliğini ve mitolojik kökenlerinin hâlâ canlılığını yitirmediğini gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada Türklerin kendilerine özgü inanç sistemlerini oluştururken kuş türleri arasında yer alan kaza atfettikleri anlam ve önem mercek altına alınacaktır. Söz konusu kapsamda kazın Türk halk inançlarındaki yeri, değeri ve önemi yöresel temellere dayandırılarak incelenecektir. Böylece kazın mitolojik ve kültürel açılardan taşıdığı anlam katmanları, günlük yaşam pratiklerinden hareketle değerlendirmeye alınacaktır. Yaklaşık olarak dört bin yıllık bir geçmişten kaynaklandığı tahmin edilen kaz kültürünün (Çelebi 2020: 1) Türk inanç yapısı içindeki izleri halk nezdindeki sembolik değer dizgesi ışığında yorumlanacaktır. Bu eksende Kars ve Balıkesir yörelerinin örneklem olarak seçildiğini vurgulamak gerekmektedir. Zira bahsi geçen yörelerde kazın halk inanışlarındaki yeri, kutsiyet atfedilen özellikleri ve işlevsel rolleri oldukça belirgindir. Böylelikle kazın, tarihsel ve kültürel süreklilik içinde Türk halk inançlarındaki anlam dünyasına dâhil olma ve kültürel birikime katkı sağlama süreçleri Kars ve Balıkesir özellerindeki birtakım örnekler yoluyla açıklanacaktır.

Çalışma bünyesinde Kars ve Balıkesir yörelerinin örneklem olarak seçilme nedeni, kaz kültürünün bu yörelerde hâlâ canlı bir biçimde yaşatılıyor olmasıdır. Bilhassa Kars yöresinde yapılan arkeolojik, sanatsal, tarihsel, folklorik ve etnografik çalışmalar bu bölgenin kaz kültürü açısından köklü bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Kars'taki kazı çalışmalarında gün ışığına çıkarılan üzeri kaz figürleriyle bezenmiş çömlek parçaları, kaz kültürüne ait tarihsel derinliğin somut örnekleri arasında yer almaktadır (Belli ve Belli 2012: 21–24). Bunun yanı sıra kaz, bugün için Kars yöresinin sosyoekonomik yapısını etkileyen bir unsur olup, yöre halkının geçim kaynaklarından geleneksel törenlerine kadar pek çok alanda belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Kars'taki bu kültürel yoğunluğa paralel bir biçimde, Balıkesir yöresi de kaz imgesi etrafında şekillenmiş anlamlı bir mitolojik ve kültürel geçmişe sahiptir. Bu bağlamda özellikle Sarı Kız Efsanesi dikkat çekmektedir. Nitekim ilgili efsanenin temel ögesi olan “kaz” figürü, Balıkesir’de yalnızca anlatılarla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda bu figür, bölge coğrafyasına da yansyarak “Kaz Dağları” ismiyle halk hafızasında yer etmiştir. Yine tarihsel arka planda Balıkesir’e yerleşen Tahtacı Türkmenlerinin halk inançlarında da kaz önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü kaz figürü, Tahtacı kültürü itibarıyla giyim-kuşam unsurlarında, geleneksel ritüellerde, törenlerde ve sembolik anlatımlarda kendine has bir değer kazanmıştır. Bütün bu veriler doğrultusunda Kars ve Balıkesir yöreleri, kaz kültürünün yerel halk inançlarıyla iç içe geçtiğinin açıklanması bakımından dikkat çekici birer örneklem oluşturmaktadır. Türk kozmogonisinden ileri gelen kutsallığı nispetinde kazın Anadolu’daki bu yöreler itibarıyla teşekkül ve tekâmül eden halk inançlarına yansması bir tesadüf olmasa gerektir.

Bu çalışma, Türk millî kültürünü inşa eden yerel merkezli inanç gelenekleri bağlamında kazın halkbilimi bakış açısı temel alınarak eklektik bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmasını amaçlamaktadır. Bilindiği gibi halkbilimi, “millî kültür” denilen pek çok unsuru bünyesinde barındıran birikimin; tarihî gelişim süreci içinde, bir milletin çeşitli grupları tarafından farklı ölçülerde yaşanan verilerinin varyantlarına ve bu verileri inceleyen ilme verilen isimdir (Günay 1987: 29). Kaz kültürünün de yerelden veya yöreselden hareketle millî kültürü beslediği açıktır. Söz

konusu kapsamda halkbilimi, kazın başlıca Türk topluluklarının yerel inanç sistemlerindeki konumunu anlamlandırmak adına önemli bir yöntemsel çerçeve sunmaktadır. Nitekim Kars ve Balıkesir yörelerinde gözlemlenen kaz merkezli halk inançlarının, köken itibarıyla Türk mitolojisine dayanan kozmogonik düşünce sistemlerinden beslendiği tahmin edilmektedir. Zira kaza isnat edilen halk inançlarının tarihsel süreç içerisinde şekillenerek kolektif şuurda yaşamaya devam eden kültürel kodların birer yansıması olduğu bu çalışmanın temel kabulleri arasındadır.

Kaz, Türk mitolojik sisteminde tanrısal bir varlık olarak konumlandırılmakla beraber, Türklerin doğayı anlama, evreni açıklama ve kutsal olanla ilişki kurma çabalarında önemli bir sembol haline gelmiştir. Bu sembolizm, yalnızca mitolojik anlatılarda kalmayıp; halk inançlarına, törelere, geleneksel uygulamalara ve gündelik yaşam alanlarına da yansyarak yerel kültürlerin şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bahsi geçen doğrultuda kaz, inanç temelli toplumsal hafızada kökleşmiş bir unsur olarak Türk kültür coğrafyasının muhtelif yerlerinde kendi kültürel birikimini doğurmuştur. Kars ve Balıkesir yöreleri de bu kültürel birikimin somut olarak gözlemlenebildiği başlıca coğrafi sahalardan olup, kazın halk inançları içindeki işlevselliğinin ve sembolik anlamının derinlemesine analiz edilmesi yönünden önemli örnekler sunmaktadır. Dolayısıyla kaz figürünün söz konusu yörelere ait halk inançları içindeki temsiliyeti, Türk kültürünün kadim mitolojik temelleriyle olan bağlarını ortaya koyan güçlü bir göstergedir.

1. Halk İnancı Kavramına Genel Bir Bakış

Toplumların ortaya çıkış süreçleriyle birlikte belli başlı kültürel yapıların doğduğunu belirtmekte yarar vardır. Dünya üzerindeki hemen her toplumun farklı hayat prensibine ve dünya görüşüne sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Dolayısıyla her toplum, kendi yaşam standardını içinde yer aldığı tarihî ve coğrafi arka plana göre belirlemektedir. Bu bağlamda toplumlar, zamanla kendilerine özgü meşguliyetleri tayin etmek suretiyle kendi kültür örüntülerini meydana getirmişlerdir. Bahsi geçen örüntüler içerisinde doğanın verdiği pek çok şeyi bulmak mümkündür. Zira doğa, geleneksel bilgi belleğinin esasını teşkil eden bir zemine sahiptir. Geleneksel bilgi belleği, insanın doğayla etkileşimi sonucunda yaratılarak, aktarılacak ve zenginleştirilerek devam etmektedir (Özdemir 2018: 2). Söz konusu durum, insanların doğayı anlama ve anlamlandırma arzularının bir tezahürü olarak öne çıkmaktadır. Bu arzu, insanın dünya hayatını tanıma ve tanımlama çabasına da eşlik etmiştir. Çünkü insan, dünyaya anlam yükleme noktasında zamanla kendi geleneksel kültür kodlarını inşa etmiştir. İlgili kodlar, tarihsel süreçte çeşitli kavimlere evrilen insanlığın kültürel köklerinden doğmuştur. Halk inançları da bu kod ve kök silsilesinden ilham almak yoluyla filizlenmiştir.

Halk inançları, halkın içinde yer aldığı devir ve coğrafya özelliklerinin yansımalarını içeren bir zemin teşkil etmektedir. Halkın kendine has eğilimleri sayesinde deneysel yollarla bir kısım sorunlara karşı geliştirdiği pratik çözümleri ve giderilemeyen birtakım psikolojik ve toplumsal ihtiyaçların varlığı, halk inançlarını halkın gündelik hayatında vazgeçilmez kılmıştır (Arslan 2003: 42). Bu çerçevede ortaya çıkan inanç uygulamaları, halkın yaşam tarzı ve kültürü ile işlevsel bir biçimde bütünleşerek kalıcılığını sürdürmektedir. İnancın ilgili şekildeki değer gören yönü, halkın aynı amaçlar etrafında toplanmasını gerektirmektedir. Dinî yönden ele alındığında halk inancı, kutsal bir dinin temel kanunları dışında kalan ve geçmiş kültürel tecrübelerden özellikler taşıyan mühim

faktörleri ihtiva etmektedir (Balaban 2006: 1). Bu faktörleri meydana getiren etmenler ise uzunca bir zamana ait deneyimlerin birikimsel toplamıdır. Söz konusu birikimin sosyal ve toplumsal yaşam alanlarına yansıttığı dünya görüşü, kültürel süreklilik kanalıyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Böylece toplumlara ait eski inanç sistemlerinin, sonraki devirlerde benimsenen yeni inanç sistemleri bünyesinde bilinçli veya bilinçsiz şekillerde devam ettirildiğine şahit olunabilmektedir.

İnanç kavramı ile halk inancı kavramı, bazı durumlarda birbirine zıt ifadeleri içermektedir. Nitekim halk inancı, genellikle semavi din inancına karşı olan bir sistemi vurgulamaktadır. Bu kapsamda halk inancı, semavi din inancına göre “batıl” ve “bidat” olarak görülmektedir. Dolayısıyla halk inancı, semavi dinler açısından “dayanağı olmayan” ve “insanı şirke götüren” boş inançlar kapsamında değerlendirilmektedir (Abdurrezzak 2021: 156). Ancak halk inancının psikolojik bir olgu olması, bu kavramın birçok faktörden etkilenme sürecini de beraberinde getirmiştir. Korkulardan ve kaygılardan korunmak amacıyla tasavvur edilen düşünceler, zaman içinde davranışa dönüşmüştür. İnsanların, içinde yaşadıkları zaman ve mekân unsurlarına istinaden karşı karşıya kaldıkları olaylara ve durumlara dair aldıkları önlemler, zamanla kendilerini tekrarlayarak birtakım değişimleri ve dönüşümleri geçmişten bugüne, bugünden de geleceğe aktarmıştır. Batıl inanç, bireylere ait davranış biçimlerinin sonucunda meydana gelen olaylarla ilgili olarak neden-sonuç ilişkisine mahal vermeyen ve bizzat bireyin kendisi tarafından yapılan tekrarlı ve değiştirilemeyen davranışların, olduğu gibi algılanmasıdır (Womack 1992: 191). Bu çerçevede doğaüstü olaylara, gizli güçlere ve kehanetlere dayalı olarak hareket alanı bulan batıl inançların, insanlardaki duyguları, düşünceleri, alışkanlıkları ve davranışları düzenleme gayesi güttüklerine dönük genel bir anlayış hâkimdir.

Batıl inançlar, yer yer semavi dinlerle de örülü bir gelenek dizisini meydana getirmişlerdir. Bu yüzden, her ne kadar dayanaklarının olmadığı ve insanları şirke sürükledikleri iddia edilse de batıl inançların “ulvi” veya “ilahî” olarak nitelenen semavi dinlerle harmanlandığının altını çizmek gerekmektedir. Semavi dinlerin hiçbiri, eski yerel inançların kalıntılarından kurtulamamıştır. Çünkü semavi dinler ile halk inançları sürekli bir etkileşim içinde olmuştur (Tatlilioğlu 2000: 14). Örneğin Türk kültürü itibarıyla İslam öncesi dönemde taş kültü etrafında oluşan ve gelişen inanışların İslam sonrası dönemde “türbe” ve “yadır” ziyaretlerine evrilmesi, ilgili hususu gözler önüne sermektedir. Zira hamile kalmak isteyen kadınlar için kısırlığı giderdiğine ve doğurganlığı getirdiğine inanılan türbelerin taşlarına el sürmek veya delikli kayaların içinden geçmek gibi başlıca davranışlar, işlevsel olarak ortak özellikler gösterebilir de uygulamalar ekseninde farklılıklar sergileyebilmektedirler. İlgili farklılıklar ise semavi dinlerin yayıdıkları toplumlardaki eski inanç sistemlerinin değişerek ve dönüşerek sürmesidir. Dolayısıyla “halk inançları” olarak değerlendirilen eski inanç kalıntıları, semavi dinlerle birleşip kaynaşarak yeniden yorumlanmaktadır.

Halk inançlarının, esas olarak insanlardaki korkuları ve kaygıları yatıştırmak, insanlara güven duygusunu aşlamak ve insanların çevresindeki belirsizlikleri belirgin kılmak maksadıyla ortaya çıktığını dile getirmekte yarar vardır. Bu bağlamda halk inançları, kolektif şuurla da şekillenerek “insan-zaman-mekân” merkezli olaylar ve durumlar dizisiyle uyumlu bir hâle gelmiştir. Halk inançlarının kökenlerinin mitlere dayandığı tahmin edilmekle birlikte, bu inanç gelenekleri birçok toplumun ortak hafızasında kendine özgü bir yer edinmiştir. Geçmişten bugüne kadarki bir zaman dilimi açısından bakıldığında insanlar, dünya sahnesinde rol aldıkları sürece günlük yaşantılarında karşılaştıkları hadiselerle dair belirli davranış biçimleri geliştirmişlerdir. Bu davranış biçimleri

sayesinde toplumsal kimlikler pekiştirilmektedir. İnsanın, bir yönüyle problemlerine bir çözüm bulma ve böylece hayata anlam verme ihtiyaçlarının birer ürünü olarak ortaya çıkmış olan halk inançları, zamanla kitabî/resmî dinin belirlemiş olduğu inançlarla iç içe geçmiştir. Bununla birlikte bu inançlara bazen kitabî/resmî dinin inançlarından daha fazla önem verilmiş olduğu da bir gerçektir (Kandemir 2016: 98). Öte yandan, kökeni bilinmeksizin inanılan yüzeysel inançlar çok geçmeden fanatizme de dönüşebilmektedir. Bu durum ise sosyal yaşamı ve toplumsal yapıyı olumsuz bir yönde etkileyebilmektedir.

Toplumların bağlı oldukları ahlaki, dinî, sosyal ve kültürel değerlere aykırı birer hâl alan bazı inanmalar, bilinçsizce uygulanıp sorgulanmadan kabul edildiği takdirde toplumsal kargaşa yaşanabilmektedir. Bu sebeple de sosyal düzenin tesisi zorlaşabilmektedir. Ancak halk inançlarının dinin yerini almasını veya dinin halk inançlarının yerini almasını düşünmek oldukça zordur. Bahsi geçen kapsamda halk inançlarının, din dışı olarak değil; din ile birlikte ve din ile iç içe varlığını sürdürebildiği görülmektedir (Şeriatî 1980: 36). Bu durum, halk inançlarının sürekli olarak yenilenmesini zorunlu tutmuştur. Daha sonraki süreçlerde semavi dinlerin de işin içine girmesiyle beraber halk inançları, kendi biçimsel yapılarını semavi dinlerin işleyişlerine göre yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Böylelikle halk inançları, bir yandan geçmişin izlerini taşımaya; diğer yandan da dönemsel gereksinimlere göre değişerek dönüşmeye devam etmiştir.

Halk inançlarının esasını insanlardaki hayal dünyası meydana getirmektedir. Karmaşık bir yapıya sahip olan insan zihni, hayal dünyası bakımından geniş bir dağarcığa sahiptir. Bu geniş dağarcıktan hareketle insanlar, kendi yaratılışlarına dönük olarak çeşitli anlatıları sözlü kültüre eklemişlerdir. Mitler de ilgili anlatıları takiben sözlü kültürdeki yerlerini almıştır. Mitlere dayandığı düşünülen halk inançları, semavi dinlerin inanç yapılarıyla karşılaştıklarında kendilerini bu dinlere göre güncelleyebilmektedir. Mitlerin tekrarlanmasıyla da toplumlar yenilenebilmektedir (Seyidoğlu 2014: 28). Sonuç olarak halk inançlarının yeni dinlerle harmanlanmaları, toplumların kültürel ve dinî yapılarında önemli değişimlere yol açmıştır. Dolayısıyla eski inanç kalıntılarına ait birtakım izler, bugünkü toplumlarda hâlâ varlık gösterebilmektedir. Söz konusu durum ise halk inançlarının, sadece geçmişe ait sosyal yapıların değil; bugüne ait toplumsal yaşam alanlarının da birer parçası olmaya devam ettiklerini ortaya koymaktadır.

2. Kars Yöresi İtibarıyla Kaz Çevresinde Gelişen Başlıca Halk İnançları

Kaz, Kars yöresinde yalnızca bir geleneksel mutfak kültürü ürünü olarak değil; aynı zamanda köklü bir kültürel geçmişin temsilcisi olarak da önemli bir rol oynamaktadır. Kars'taki bu önemini, kazın yöresel temelli sosyoekonomik yaşamı düzenlemesinin yanı sıra, sosyokültürel yaşama da etki etmesiyle açıklamak mümkündür. Nitekim kaz, Kars yerelindeki toplumsal hafıza açısından değerlendirildiğinde halk inançlarına sirayet eden bir arka plana sahiptir. Ani Ören Yeri'nde gerçekleştirilen arkeolojik, tarihsel, etnografik ve folklorik amaçlı kazılardan elde edilen ve milattan önce iki binli yıllara tarihlenen Aras Boyalıları Kültürü'ne ait çömlekler üzerine işlenen kaz tasvirleri, kaz kültürünün Kars havalisindeki uzun tarihine dair somut örnekler sunmaktadır (Diker ve Deniz 2017: 196). Zira söz konusu kazı bulguları, kazın yaklaşık olarak dört bin yıldır yörede kültürel bir değer taşıdığını açık ve net olarak göstermektedir.

Kaz figürünün Kars'taki halk inançları bakımından simgesel bir anlam derinliğine sahip olması, yöresel geleneklerle sınırlı kalmayıp, tarihsel süreçte Kars'a yerleşen Türk boylarının mitolojik düşünce yapılarıyla da beslenmiştir. Böylece Orta Asya coğrafyasından Kafkasya ve Anadolu coğrafyalarına yönelen Türk göçlerinin farklı kültür ve medeniyet unsurlarıyla kurduğu iletişim ve etkileşim ağı sayesinde kazın Türk mitolojisi itibarıyla oynadığı rol, bölgedeki eski uygarlıkların inanç ve sembol dünyalarıyla harmanlanarak daha da zenginleşmiştir. Bilhassa kamlık inancının Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar birçok kültür üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı ve İslamiyet sonrasında dahi ritüelleri ile sembollerinin Türk kültüründe varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Tanrısever 2025: 693). Bilindiği gibi kültürel kimlik, sosyal etkileşimle bütünleşmektedir. Sosyal etkileşim ise hiçbir zaman tek taraflı olarak değildir. Dolayısıyla farklı kültürlerin her zaman için birbirlerini etkileme potansiyelleri yüksektir. Aynı durumu Kars yöresinde yaklaşık olarak dört bin yıldır hüküm süren kaz kültürüne Türkistan'dan Kafkasya'ya uzanan göç hareketleriyle birlikte Türklerce el atılmasıyla da açıklamak mümkündür. Zira Türk kozmogonik tasavvurundaki tanrısal vasfının paralelinde kaz, tarihsel süreç itibarıyla Kafkasya ve Anadolu coğrafyalarına yerleşen muhtelif Türk boylarının dinî, kültürel ve siyasi kimliklerini şekillendirici bir konum yüklenmiştir.

Kars halkının zihinsel algısında kaz, sıradan bir kümes hayvanı olmaktan da öte, adeta içine dâhil olduğu evin aile bireylerinden birini temsil etmektedir. Zira kaz, Kars halkı için “bir evin kızı” gözüyle görülmektedir. Bu minval üzere yörenin sözlü kültüründe sıkça dillendirilen “Kars'ın kızı kazdır.” ifadesi, ilgili düşüncenin halk arasındaki yerleşik ve kökleşik zeminini gözler önüne sermektedir (Belli ve Belli 2012: 117). Söz konusu eksende kaz, yöre halkı tarafından özellikle “dişilik”, “güzellik”, “görmeklilik” ve “nazlılık” gibi kadınsı niteliklerle özdeşleştirilmiştir. Aynı hususun Dede Korkut Destanlarında “kaza benzer kızı gelini” (Ergin 2011: 48) ifadeleriyle geçtiğini belirtmek gerekir. Bahsi geçen durumu kazın eski Oğuz Türklerindeki kadın güzelliği algısına ait geri planın yerel veya yöresel bünyeye yansımaları doğrultusunda yorumlamak mümkündür. Söz konusu durumun yanı sıra kaz figürü, Kars yöresindeki halk inançlarında “bolluk” ve “bereket” sembolü olarak da öne çıkmaktadır. Kars yerelinde yaygın olan bir inanışa göre herhangi bir hanede kazın beslenmesi, o hanenin maddi ve manevi yönlerden refaha kavuşmasına yorulmaktadır (Kalafat ve Çetin 2013: 351). Hatta bir evin kapısından içeri kazın girmesi, o evin “şanslı”, “uğurlu”, “talihli” ve “bereketli” günler yaşayacağına yönelik işaretlerden biri arasında sayılmaktadır.

Kazın Kars halkı tarafından şans, uğur, talih ve bereket faktörlerine atıfla yorumlanması ilginçtir. Nitekim kaz figürü, aynı anlamları karşılamak suretiyle bilhassa Altay Türklerine ait kam törenlerinde ve yaratılış destanlarında kendine yer bulmuş kutlu bir hayvandır. Çünkü kazın, Altay Türk inanç sistemine göre “kut” ve “beylik” simgeleri kapsamına alınarak halk inançlarına büyük bir etki ettiği bilinmektedir (Çandarlı Şahin 2022: 1). Bu çerçevede kaz, eski Türk inanç geleneklerinden kaynaklanan sembolik değerine istinaden Kars yöresindeki halk inançlarının en önde gelen unsurları arasına katılmıştır. Dolayısıyla bir inanç motifi olarak kaz, Türk toplumunun tarih boyunca kimi hayvanları kutsal kimlikler üzerinden anlamlandırma biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu şekilde kazın Türk inanç sistemi itibarıyla edindiği sembolik önem, yerel veya yöresel bağlamlardan hareketle de ön plana çıkabilmektedir.

Kazın Kars'taki halk inançlarına farklı yorumlamalarla da yansıdığının altını çizmek lazımdır. Bu bağlamda kaz, bir tür “kehanet göstergesi” olarak yöre halkının inanç gelenekleri içerisinde yer

bulmuştur. Nitekim Kars yöresine ait bir başka halk inanışına göre bir kümesteki kazların sürekli bir biçimde güney-kuzey yönlü yürümeleri, yaklaşan yağmurun habercisi olarak kabul edilmektedir (Kalafat ve Çetin 2013: 350). İlgili inanç motifinden hareketle kazın Kars halkı nezdinde “gelecekte haber verme” figürü olarak kabul gördüğünü vurgulamak gerekmektedir. Söz konusu özelliğinden dolayı kaz, doğa olaylarını önceden bilme ve bildirme yeteneğiyle ilişkilendirilmektedir. Bu durum aynı zamanda kazın yine bolluk ve bereket kapsamındaki simgesel değerini ortaya koymaktadır. Çünkü kazın önceden haber verdiği yağışlı hava durumu, suyun bolluğa ve berekete vurgu yapan yanını ortaya koymaktadır.

Kazların kümeslerde güneyden kuzeye doğru hareket etmeleri de halk inançları bakımından yorumlandığında yaklaşan yağmurun habercisi olmakla birlikte, yağışlı havanın bereketini sembolize etmektedir. Bahsi geçen bağlamda kaz, Kars ölçeğindeki halk inançları için maddi ve manevi refahı simgeleyen bir varlık olmasının yanında, halkı önceden uyarmasına binaen “yol gösterici” bir varlık olarak da öne çıkmaktadır. Bu işlevsel niteliği, Türk mitolojik sistemindeki düşünce yapısında kaz figürüne yüklenen sembolik anlamlarla örtüşmektedir. Nitekim mitolojik zeminde kazın, kamlar (şamanlar) için gidilmesi gereken yönü bildiren, dolayısıyla da insanlara rehberlik eden bir varlık olarak tasavvur edildiği bilinmektedir (Aytaş 2009: 78). Çünkü kaz figürünün Türk kamlık geleneğindeki en önemli sembolik yardımcıları arasında yer aldığını dile getirmekte yarar vardır. Bu husus kazın, yalnızca fiziksel düzlemde değil; aynı zamanda metafiziksel düzlemde de güçlü bir anlam taşıdığını ve Türk kamları için kutsal bir rehber olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere kamlar, seyahatleri sırasındaki yönlerini, Türk mitolojik sistemi açısından kutsal sayılan bir kısım hayvan ruhları aracılığıyla tayin etmektedirler. Bu anlayışa göre yeraltı ve gökyüzü yolculuklarında kamlara bazı kutsal hayvanların ruhları eşlik etmektedir (Seyidoğlu 1996: 53). İlgili ruhlar arasında en dikkat çekici olanlardan biri de kaz ruhudur. Ayrıca Altay Türklerinin bu konudaki inançlarına göre kamlar, yeraltı ve gökyüzü seyahatlerini “kaz” sayesinde gerçekleştirmektedirler (Kalafat 2005: 131). Kaz ruhu, özellikle sağaltma (tedavi) ritüellerinde kullanılan manevi bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Sağaltma ritüellerindeki önemi ise kazın ruh sağlığına dair sorunların giderilmesinde etkili bir varlık olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu yönüyle kaz, Türkler için iyileştirici ve koruyucu işlevler gören figüratif bir temsilcidir.

Kars yöresinde de kazın tedavi edici birtakım işlevler doğrultusunda değerlendirildiğini ifade etmek gerekmektedir. Örneğin kaz yağının, romatizma hastalığına çare olduğu düşüncesiyle içilmesini, Kars yöresinde hayırlı ve uğurlu bir hayvan olarak kabul gören kazın eski inanç geleneklerindeki karşılığı biçiminde yorumlamak olasıdır. Nitekim Türklerin ortak inançlarında yer alan “Albastı” veya “Algeline” gibi başlıca kötü ruhların sebep olduğu hastalıklara dair tedavilerde de kazın ayrı bir yeri, değeri ve önemi bulunmaktadır. Zira kaz, “Alkızı” veya “Alkarısı” olarak da nitelendirilen bu kötü ruhları kovup, bunların musallat olduğu hastalara şifa veren bir kuş türü gözüyle de görülmektedir (Güngör 1998: 64). Bahsi geçen durum, kazın yerel eksenli halk inançları bünyesinde de manevi bir kılavuz olarak algılanmasını sağlamıştır.

Kazın Kars yöresindeki halk inançları içerisinde metaforik karşılıklara sahip unsurlardan biri olarak rüya yorumlarına da konu edildiği bilinmektedir. Nitekim yöre halkı arasında yaygın olan bir inanışa göre rüyada kaz sürüsü görmek veya bir kaz bulmak, yakın bir gelecekte maddi yönden

zenginliğe ve refaha kavuşulacağına işaret etmektedir. Bu durumun tam tersi yönünde ise rüyada bir kaz kaybetmek, maddi kayıpların yanı sıra duygusal sıkıntı, üzüntü ve huzursuzluk öğeleriyle ilişkilendirilmektedir (Belli ve Belli 2012: 116–117). Söz konusu inanç örüntüleri, kazın Türk mitolojik sisteminden ileri gelen kutsallığına atıfla Türk halk kültüründe taşıdığı derin sembolik anlamları ortaya çıkarmaktadır. Zira Türklerce “mitolojik bir kuş” olarak değer görmesine istinaden rüyalarda yoğun sembolik anlamlarla yorumlanmasını, kazın kolektif şuurda yer eden ruhsal temsiliyetinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. İlgili hususu, Türk kamlarının dinî nitelikli törenlerde yaptıkları ruhsal yolculuklarıyla veya astral seyahatleriyle de ele almak muhtemeldir. Çünkü Türk kamlarının ruhlar âlemine yaptıkları yolculuklar sırasında çeşitli hayvanların rehberliklerinden ve koruyuculuklarından faydalandıklarına inanılmaktadır (Çandarlı Şahin 2022: 4). Kazın da bu hayvanlardan biri olarak rüyalarındaki kutsallık özellikleriyle yorumlanması imkân dâhilindedir.

Kazın Kars yöresindeki rüya yorumlarına farklı açılardan da sirayet ettiğini vurgulamak lazımdır. Bu bağlamda kaz, kadınlara yöneltilen başlıca karakteristik özellikler dâhilinde değerlendirilmektedir. Zira Kars ilinin Kağızman ilçesinden nakledildiğine göre rüyalarında kaz gören kadınların “namuslu”, “erdemli” ve “ahlaklı” olduklarına inanılmaktadır. Bahsi geçen kapsamda kazın “edepli”, “onurlu” ve “gururlu” bir hayatla ilişkilendirildiği düşünülmektedir (Kalafat ve Çetin 2013: 350). Bu tür inanışlar, kazın somut ve soyut yönlerden “safılık” ve “temizlik” sembolleri arasında sayılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kaz, fiziksel yapısındaki beyaz rengi nedeniyle saflığa ve temizliğe yorulmaktadır. Söz konusu sebepten ötürü rüya yorumlarındaki bu vurguları, kazın beyazlığıyla yakından ilgilidir.

Rüyasında kaz gören insanların “temkinli” ve “tedbirli” olmaları gerektiği de Kars özelinde sıkça dillendirilmektedir. Söz konusu inanç motifi, rüya sahibinin kötü niyetli kişiler tarafından hileli yollarla zarar görebileceği düşüncesine dair bir uyarıya dayandırılmaktadır. Zira kurnaz bir insanın, bu rüyayı gören bir insandan “art niyetli” bir şekilde yararlanabileceği ve onu adeta “kaz tüyü yolar” gibi soyabileceği fikri hâkimdir. İlgili husus, Türk sözlü kültüründe dolaşıma giren “yolunacak kaz aramak” veya “kaz gibi yolmak” deyimlerini hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere deyimler, Türk kültürünün sözlü kuralları içindedir. Aynı zamanda deyimler, Türk kültürünün yazısız anayasal belgeleri niteliğindedir. Nitekim “bir olayı veya durumu, dikkat çekici bir anlatımla ifade eden veya özel bir yapı içinde belirten kalıplaşmış kelime grupları” (Aksoy 1988: 52) olarak da tanımlanan deyimler, atalar döneminin sayısız deneyimlerini açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla kazla ilgili olarak da ifade edilen deyimlerin, Türk halk kültüründe sıklıkla karşılaşılan ve insanlara ait davranış biçimlerini tanımlayan kalıplaşmış ifadeler olarak, toplumun ahlaki ve sosyal değerlerini yansıttıklarını belirtmek gerekmektedir. Kaza dair rüya yorumları, halkın geçmişteki tecrübelerinden doğup geleneksel anlayışlarla şekillenen toplumsal hafızayı temsil etmektedir. Kaz etrafında gelişen bu gibi inanç örüntüleri, geçmişten bugüne kadar etkisini sürdürmekte olup, toplumsal normlar paralelindeki bireysel davranış biçimlerine yön vermektedir.

Türk kültüründeki hayvan üslubunun akabinde ortaya çıkan kaz motifi, derin bir mitolojik bağlama sahiptir. Bu motif, Türk kozmogonisinde doğrudan ilahi bir gücü temsil etmektedir. Örneğin Türk yaratılış anlatılarında Tanrı’ya ait bir teşbih unsuru olarak tasvir edilmesinden ötürü, kazı Gök-Tanrı’nın simgesi mahiyetinde ele almak mümkündür. Söz konusu ekseninde kazı, sadece tabiata ait bir

gerçeklik olarak değil; aynı zamanda kâinatın düzeni ve göksel dünya ile ilişkili kutsal bir sembol olarak değerlendirmek gerekir. Bu yönüyle kazın, kültürel belleğe kazınan faktörlerden biri olduğunu belirtmekte yarar vardır. Altay Türkleri içindeki kimi boylar, kendi siyasi kimliklerini öne çıkarmak amacıyla kazı “ongun” ve “tamga” olarak benimsemişlerdir. Örneğin bu boylar arasında yer alan Almatların ongunu (ongon) ile Kerkillerin tamgası (damga) kazdır (Kalafat ve Güven 2011: 63). Kazın ilgili boylardaki işlevselliği ise korunma içgüdüsüne bağlı olarak şekillenmiştir. Çünkü kazın, bahsi geçen Altay Türk boylarını tehlikelerden ve felaketlerden koruduğuna yönelik bir inanış hâkimdir. Ayrıca bu gibi örnekler bir kısım Altay Türk topluluğunun “kazdan türeme” inancıyla da yakından ilgilidir. Nitekim Altay Türklerinden bazılarının “totem” (Uraz 1994: 157) olarak kabul ettiği öne sürülen hayvanlar içerisinde kazın mühim bir yeri vardır.

Tamga ve ongun örneklerinden hareketle kaz motifinin Kars’taki halk inançlarında da kısmî olarak gözlemlenebildiğinin altını çizmek gerekir. Nitekim Kars yöresindeki önemli çoğunluklardan birini meydana getiren Karapapak Türklerinin halı, kilim ve örtü gibi el sanatlarına ait başlıca maddi kültür unsurları itibarıyla kaz işlemelerini kullanmaları, yöreye ait hayvan sembolizminin uç noktalarını teşkil etmektedir (Kalafat ve Çetin 2013: 350). Bu gibi “el emeği göz nuru” eserlere işlenen kaz motifleri, estetik ve kültürel açılarından zengin anlamlar içermektedir. Söz konusu sanat eserlerinde bilhassa dekoratif bir işleme unsuru olarak yer almasını, kazın Türk mitolojisiyle olan derin bağlantısı üzerinden yorumlamak mümkündür. Zira kazın geleneksel el sanatlarında figüratif bir nesne olarak kullanılmasını, Türk kültür mirasının nesilden nesile iletilmesine dayandırmak kuvvetle muhtemeldir. Çünkü el sanatlarına işlenen maddi kültür unsurlarından biri olarak kaz figürü, yalnızca estetik bir değer taşımakla da kalmayarak eski Türk inanç sistemlerinin günümüze taşınmasına yardımcı olmaktadır. Bu tür kültürel miras öğelerinin sanatla iç içe olmaları, aslında Kars halkının inançsal yapısından kaynaklı dünya görüşünün günlük yaşam pratiklerine yansıdığını ortaya koymaktadır. Bahsi geçen durum, simgelerin insanlardaki “anlam yaratma kapasiteleri”yle açıklanma potansiyelini vurgulamaktadır (Beşirli 2017: 59) Kazın örgü işlemelerine temel oluşturması ise bu yöndeki kültürel kodlara olan derin bağlılığı gözler önüne sermektedir.

Kaz figürü, Türk kültürüne ait mitolojik, kozmogonik ve tarihsel köklerden beslenen önemli bir simgedir. Bu simge, Hun dönemine tarihlenen Pazırık kurganlarından itibaren kutsal ve estetik bir öge olarak çeşitli sanat formlarında yer almıştır. Zira Hun mezarlarından çıkarılan arkeolojik, sanatsal, tarihsel, folklorik ve etnografik objeler üzerindeki kaz şekilleri hayvan üslubunun eski Türklere dair ilk örneklerini içermektedir (Ögel 1993/I: 451). Ayrıca kaz sembolizmi, Hunlardan Selçuklulara kadar uzanan derin bir tarihsel arka plana da sahiptir. Nitekim Kars’taki bir geleneksel restoranda gözlemlendiği kadarıyla Sekiz Köşeli Selçuklu Yıldızı’nın içine nakşedilen bir kaz resmini, kazın Türkllerdeki hayvan üslubu içerisinde değerlendirmek olasıdır (Diken 2022: 1131). Sonuç olarak Türk kültür mirasının mukabilinde kendine özel bir yeri, değeri ve önemi olan kaz figürünün atalar devrinden intikal eden örneklerine Kars yöresinde de rastlanıldığının dile getirilmesinde fayda vardır. Bu durum ise geçmişten bugüne akseden kültürel sürekliliğin simgesel derinliğine dikkat çekilmesini sağlayıcı bir işlev görmektedir.

Görüldüğü üzere kaz figürü, Kars’taki halk inançları bakımından bilhassa ahlaki değerlerle örülü olan alegorik ve sembolik anlamlarla derinlemesine ilişkilendirilmiştir. Nitekim bolluk, bereket, zenginlik, temizlik, saflık, ahlak, erdem, şans, talih, onur, gurur, namus ve edep gibi başlıca

toplumsal meziyetlerle özdeşleştirilen kaz; aynı zamanda uyarı ve tedbir gibi birtakım göstergeleri de içine alan çok katmanlı bir simgeye dönüşmüştür. Kazı, yöresel bağlamının yanında Türklerin Orta Asya'dan başlayıp Kafkasya üzerinden Anadolu'ya uzanan göç yolları itibarıyla taşıdıkları ortak kültürel belleğin bir parçası olarak da yorumlamak mümkündür. Bilindiği gibi Kars, bu göç güzergâhı üzerinde yer alan bir konumdadır. Dolayısıyla kazın, olağanüstü nitelikleriyle Kars'taki halk inançları kapsamında değerlendirilmesi tesadüfî bir durum değildir. Zira uzun bir süre zarfında varlığını sürdüren kaz kültürü, sadece yerel veya yöresel temellerdeki halk inanışlarını değil; aynı zamanda Türk inanç sistemini de belli oranlarda beslemiştir. Çünkü Türk halk kültüründeki en önemli mitolojik öğelerden biri kazdır. Örneğin Altay mitolojisinde kaz donuna giren Erlik, dünya denizinin dibinden toprak getirmiştir. Bu toprakla da evren yaratılmıştır (Bayat 1997/I: 90-91). Evrenin yaratılış sürecine katılmasını takiben kazın Altay ve Yakut Türklerinin mitolojik algılarında kutsal bir kimlik olarak betimlenmesi, ister istemez Türkistan'dan Kafkasya'ya taşınan kimi inanç motiflerine de sirayet etmiştir. Bu çerçevede kaz sembolizminin, Türk dünyasının çeşitli yerlerinde müşterek bir simgesel değer taşıdığını ifade etmek gerekir. Kars da bu yerlerden biridir. İlgili istikamette kaz, Kars halkının zihinsel süzgecinden de geçerek yerel inanış unsurlarına dâhil edilmiştir.

3. Balıkesir Yöresi İtibarıyla Kaz Çevresinde Gelişen Halk İnançları

Kaz, Balıkesir yöresinde önemli bir kültürel öge olarak öne çıkmaktadır. Kazın ilgili yöredeki bu önemi, bilhassa Tahtacı Türkmenleri arasında daha belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Zira Tahtacılara sirayet eden halk inançları açısından bakıldığında kaz figürünün sembolik birtakım anlamlarla yüklü olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Tahtacı Türklerine ait geleneksel giysilerin özellikle yaka ve omuz kısımlarında yer alan çember veya üçgen içine işlenmiş kazayağı motifleri, yöredeki halk inançları bakımından oldukça dikkat çekici bir boyut sergilemektedir (Tuna 2000: 66). Söz konusu kazayağı motiflerinin, bu geleneksel elbiseleri giyen insanlara “uğur”, “şans”, “kısmet”, “talih”, “baht” ve “hayır” getirmesine yönelik temennilerle işlendiğini vurgulamakta yarar vardır. Bu şekilde kaz simgeselliğinin Tahtacılar özelindeki “kutlu” yapısı, Balıkesir yöresi halk inançlarına yansıtılmaktadır. İlgili doğrultuda kaz, Balıkesir'deki halk inançları açısından değerlendirildiğinde geleneksel giyinme âdetlerini etkileyen yönüyle oldukça ilgi çekici bir vasıf taşımaktadır.

Geleneksel giyim-kuşam öğeleri; toplulukların sosyal, kültürel, toplumsal, psikolojik ve benzeri dünya görüşlerinin birer dökümü niteliğindedir. Tahtacı Türkmenlerinin gelenek eksenli giyim-kuşam kültürlerinde kendisine genişçe bir yer edinen kazayağı sembolü, genellikle kadınların giydikleri üç eteklerde ve iş gömleklerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Yörükkan 2015: 144). Bahsi geçen kapsamda kaz, “işin ve gücün rast gitmesi” anlayışıyla bağdaştırılarak “hayırlı”, “uğurlu”, “şanslı”, “talihli”, “bahtlı” ve “kısmetli” olunmasına dönük bir inanç unsuru mahiyetinde yorumlanmaktadır. Kazayağı işlemelerini Türklerin zihinsel algılarındaki doğa ve insan ilişkisi bağlamında da ele almak olasıdır. Nitekim Türklerin doğayı tanıma ve tanımlama çabalarından kaynaklanan mitolojik dönemdeki anlayışa göre insan, evreni meydana getiren pek çok parçadan sadece birisidir. Özellikle kendisini doğrudan ilgilendirmesi babında hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu doğayı canlı bir yapı olarak gören insan, doğal çevrenin verdiği hemen hemen her şeyi kendi inanç örüntülerinde kullanmıştır. Bu yüzden, insanın anlam arayışı ve yeniliği bulma arzusu, tabiatın neredeyse bütün tonlarında kendisini hissettirmektedir.

İnsanın doğa ile ilişkisinden kaynaklı inanç anlayışında, ekosisteme bağlı olan faktörlerin her biri saygı duyulması gereken varlıklar arasında kabul görmüştür. Dolayısıyla bir insan ile bir ağacın, bir derenin veya bir taşın hiçbir farkı yoktur. Daha açık bir ifadeyle insan, doğanın içinde bulunan sıradan bir unsurdur. Öyle ki insan, doğanın sıradan bir parçasıdır (Kabak 2018: 277). Söz konusu anlayış dâhilinde doğaya ait bütün unsurlar insanın sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikososyal yaşam sürecini açığa çıkarmaktadır. Doğanın sunduğu unsurlar arasında yer alan bitkilerin insan hayatına dair mühim roller üstlendiklerini belirtmek lazımdır. Kazayağı bitkisini de ilgili kapsamdaki tabiat öğeleri arasına katmak gerekir. Çünkü doğada bolca karşılaşılabilen bu bitki, bilhassa Ege Bölgesi'nin yöresel yemeklerinde fazlaca kullanılmaktadır. Tahtacı Türk grubunun, içinde yer aldığı coğrafya şartlarına istinaden kazayağı bitkisiyle tanışıp, bunu sembolik bir şekle dönüştürme potansiyeli ise yüksek bir ihtimal dâhilindedir. Nitekim Tahtacılar, kazayağı bitkisinin geniş kapsamlı yetişme alanları içinde yaşamaktadırlar. Bu durum da Tahtacı Türklerinin “doğal olana yönelme” ve “doğal olandan faydalanma” isteklerini kendi kültürel sahalarına aksettirmektedir.

Kazayağı motifi, Tahtacıların dinî inanç yapılarıyla da yakından ilgilidir. Bilindiği gibi Tahtacılar, Alevi-İslam inancına mensup Türk gruplarının başında gelmektedir. Dolayısıyla kazayağı motifinin, Alevilik inancındaki “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesini simgeleyen “üç parmak” işaretiyle özdeşleştirildiğinin vurgulanmasında yarar vardır (Korkmaz 1994: 200). Tahtacılar arasında, diğer Alevi topluluklarında olduğu gibi, üçü bir arada anılan, biri söylendiği zaman diğerlerinin adı da beraber söylenen ve hem söylenişte hem de düşüncede birbirinden ayırt edilemeyen bir üçleme vardır. O da “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesidir (Çıblak Coşkun 2010: 77). Kazayağının Tahtacı Türkmenlerine dair inançsal zeminlere üçleme doğrultusunda konu edilmesi bir tesadüf olmasa gerektir. Türk Şamanizm’inde yukarı sema önce üç kat olarak tasavvur edilmiştir. Oğuz’un sağ kolu üç oktan meydana geldiği için, yukarı semanın üç kat olması tabii olarak kabul edilmektedir (Ziya Gökalp 1976: 112). Kazayağının da Türk kültür kodlarından kaynaklı bir geri plan dâhilinde üç sayısı ile Türkistan’dan Anadolu’ya taşındığını ve dahası İslami bir hüviyet kazandığını belirtmek kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Altay ve Yakut şamanlarının kutsal eşyaları üzerinde kaz ve kazayağı şekilli motiflerin varlığı da bilinmektedir. Özellikle şaman davullarında kaz biçimli figürlere sıkça yer verildiğini ifade etmek lazımdır (Potapov 2012: 242). Bu doğrultuda kaz, Orta Asya coğrafyasından itibaren üzerine kutsallık atfedilen bir kültürel faktör olarak halk inançlarındaki yerini almıştır.

Kazın Orta Asya’dan Anadolu’ya dinî bir unsur olarak taşınmasını kültürel bellekten yola çıkarak da açıklamak mümkündür. Bilindiği üzere kültürel bellek, geçmişi doğrudan yansıtmamasının ötesinde, belirli sembolik figürler aracılığıyla yeniden anlamlandırmaktadır. Bu olgu, geçmişi canlandırmak suretiyle hafızalara kazırmaktadır (Asmann 2001: 55). Dolayısıyla kültürel bellek, sadece geçmişi hatırlamakla kalmayıp; zaman içinde kimi değişimlere ve dönüşümlere de uğrayarak bugünün ve geleceğin şekillendirilmesine yardımcı olmaktadır. Türk mitolojisi itibarıyla “tanrısal” önemde değer gören kazın, daha sonraki süreçlerde halk inançları yönünden belli değişimleri ve dönüşümleri takiben kutsallığını koruyup muhtelif Türk boyları arasındaki yerel inanışları etkilemesini de bahsi geçen bağlamda ele almak gerekir. İlgili eksende kazın, bir kültürel bellek ögesi olarak Türk halk inançlarını doğrudan etkilediğinin altını çizmek lazımdır. Kaz eksenli halk

inançlarının Balıkesir yöresinde sürdürülmesini de Türkistan'dan Anadolu'ya taşınan Türk kültür kodlarının getirileri mahiyetinde ele alma imkânı vardır.

Kazı yalnızca Balıkesir Tahtacılarının giyim-kuşam alışkanlıklarına etki eden bir faktör olarak görmemek gerekir. Bu bağlamda kaz, Tahtacı Türk halk inançlarının temel simgelerinden biridir. Zira kazın, bir inanç objesi olarak Türk kültüründe yerini almaya başlamasının geçmişi, mitolojik dönemden haber getiren bilgilere göre Türk kültürüyle yaşıt bir pozisyonda yorumlanmaktadır (Kalafat ve Çetin 2013: 350). Kazın, ilk Türk destanı olma özelliğini de gösteren Yaratılış Destanı'nda tanrısal bir benzetme unsuru olarak geçmesini ilgili kapsamda değerlendirmek kuvvetle muhtemeldir. Nitekim kaz, Sibiry'a'daki Türkler tarafından "şaman hayvanları" arasında kabul edilmektedir (Harva 2014: 383). Bu durum, kazın taşıdığı sembolik anlamların kökenlerine dair ipuçlarını da bir bakıma gözler önüne sermektedir. İlgili nedenden dolayı Altay ve Yakut kamları tarafından ayrı bir yere, değere ve öneme sahip olan "Mukaddes Kaz" (Kutsal Kaz) (Ziya Gökalp 1976: 64) imgesinin Türk kültürüne yansımalarını yerel halk inançları bakımından dikkatle yorumlamak gereklidir. Bilindiği üzere Türk kültürünün belki de en çok öne çıkan özelliklerinden biri; her varlığın, her bir nesnenin görüldüğünden çok daha fazlasını ifade etmesi, çeşitli anlamlara sahip olmasıdır. Kaz da bu varlıklardan biri olarak Türk kültürüne bağlı halk inanmalarındaki yerini almıştır.

Kazayağı motifinin, çoğunlukla Tahtacı Türk topluluğunun mensubu olduğu Oğuz boylarından biri olan Salur'un siyasi simgeleri içerisinde bulunması, büyük bir olasılıkla kültürel köklere dayanmaktadır. Çünkü Salur boyunun tamgası kazayağıdır. Bu noktada kazın ve kazayağı sembolünün, tamgalara yüklenen kutsal ve gizil güçler doğrultusundaki "koruyuculuk" özelliği ortaya çıkmaktadır. Genel olarak tamgalar, halk tasavvurunda çoğu zaman kutsallık motifleriyle bezeli bazı hayvanların simgeselliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla Türkler, tamgalara tıpkı tözlerde olduğu gibi koruyucu ve gözetici birer özellik atfetmişlerdir. Aynı durum Tahtacı Türkleri için de geçerli olmuştur. Tahtacılar arasında kazayağı tamgasını en çok Çaylaklar (Çaylaklı oymağı) sahiplenmişse de bu sembolün tüm Tahtacı boylarının tamgası olduğu belirtilmiştir (Çandarlı Şahin 2022: 7). Bahsi geçen durum ise kazayağı motifinin sadece dinsel veya inançsal değil; aynı zamanda tarihsel, siyasal ve kültürel bir kimlik unsuru olduğunu da ortaya koymaktadır.

Kazın Balıkesir yerelindeki halk inançları ekseninde sahip olduğu sembolik anlam ve önem, Türk mitolojisiyle derin bir bağa sahiptir. Türk mitolojisine dayalı olarak sözlü kültür ortamında dolaşıma giren kozmogonik anlatılarda "Tanrı" ve "insan" (kişi) unsurlarının "iki kara kaz" (Radloff 1999: 75) suretinde tasvir edilmeleri; evrenin düzeni, insanın yaratılışı ve kozmik denge gibi başlıca temaları işlemektedir. Burada kaz, yalnızca bir hayvan olarak değil; aynı zamanda manevi ve kozmik bir figür olarak da ortaya çıkmaktadır. Zira Altaylar'dan Anadolu'ya uzanan göç yolculuğunda çeşitli Türk gruplarınca figüratif bir değer olarak kullanılan kaz, Türk halk kültüründe farklı anlamlar kazanmış ve zamanla birçok yerel inançla harmanlanmıştır. Türk halk kültüründeki bu derin anlam, sadece sözlü geleneklerle değil, görsel sembollerle de kendini gösterir. Kamların kıyafetlerindeki kaz motifleri, kazın kutsal bir varlık olarak tasavvur edilmesinin bir yansımasıdır (Sever 2017: 8). Kamlar, dini ritüellerdeki lider figürleri olarak, kazı hem sembolik hem de ritüel anlamda kutsal kabul ederlerdi.

Kazın bir sembol olarak bu kadar merkezi bir konumda bulunmasının temel sebeplerinden biri de göçrevli (konargöçer) bir yaşam biçimine istinaden Türklerin tabiatla kurdukları sıkı iletişimsel bağlıdır. Bu kapsamda kazı, bir hayvan olmasının da ötesinde, göçrevli toplumların doğayla olan derin bağlantılarının mühim bir temsilcisi mukabilinde değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla kazın Tahtacı Türkmenlerindeki kutsiyetini, eski Türk inanç sisteminin halk arasında yaşatılma potansiyeline ait örneklerden biri olarak yorumlamakta fayda vardır. Zira Tahtacı halk inanışlarını derinden etkileyen kazayağı deseni, kamların elbiselerindeki kaz figürleriyle paralel bir anlam taşımaktadır. Nitekim Tahtacılar için kazayağı, sadece sahip olunan hayvanlara vurulan ve aidiyeti temsil eden kimliksele bir sembol olarak değil; aynı zamanda bir verimlilik göstergesi olarak da değerlendirilmiştir. Bu şekilde kazayağı, Tahtacı Türkmenleri için “güç” ve “kuvvet” veren; hatta “kötülüklerden koruyan” derin bir manaya sahiptir (Bayatlı 1957: 35). Söz konusu desenin, Türk kültürel köklerinden beslenen ve Türklerin çeşitli coğrafyalara yayılan mitolojik inançlarını doğrudan yansıtan unsurlar içerisinde kullanılması oldukça anlamlıdır. İlgili sebepten ötürü de Tahtacı Türkmenlerinin geleneksel elbiselerinde yer alan kazayağı motiflerini, bu kültürel derinliğin yerel bir yansıması olarak kabul etmek mümkündür. Bu durum kazın; tarihsel, etnografik, mitolojik ve folklorik bakımlardan halkın kültürel belleğinde yer eden önemini ortaya koymaktadır.

Kazın Balıkesir Tahtacıları tarafından kutsal semboller arasına katılmasının bir diğer göstergesi de sözlü kültürde dolaşan anlatılardır. Bu anlatıların en önde geleni ise “Sarı Kız” efsanesidir. Sarı Kız efsanesi, Balıkesir’in Edremit ilçesi sınırları içinde yer alan Tahtacı Türkmen köylerinin velilerinden Sarı Kız etrafında anlatılan ve bu yöredeki halkın inanç geleneklerini yakından ilgilendiren bir içeriğe sahiptir (Duymaz 2001: 88). Söz konusu efsanede başkahraman Sarı Kız, aşırı güzelliğiyle dikkat çeken; fakat bu özelliği nedeniyle iftiraya uğrayan ve sonunda güttüğü kazlarla birlikte dağlara sığınarak korunan bir tahayyülde anlatılmaktadır. İlgili efsanede kazların, Sarı Kız’a yüklenen güzellik algısıyla ilişkilendirildiğini vurgulamak gerekir. Öyle ki kazlar, yalnızca Sarı Kız’a dair güzellik tasviriyle de sınırlandırılmayıp; Sarı Kız’ın koruyucu bir güç tarafından gözetilmesini sağlayan birer sembol haline gelmiştir.

Doğayı süsleyen ve renklendiren “kaz” unsuru ile “güzellik” ve “koruyuculuk” faktörleri arasında kurulan bağların ortaya konulduğu Sarı Kız efsanesi, kazın fiziksel ve metaforik yerini, değerini ve önemini yansıtmaktadır. Kazın halk arasında “endamlı” bir kuş türü olarak bilinmesi sebebiyle Sarı Kız’ın güzelliğini temsil etmesi, bahsi geçen zemindeki fiziksel algıyı doğurmaktadır. Yine Sarı Kız’ın kazlarıyla birlikte dağlara sığınması da doğanın insanı koruması yönünde metaforik bir mesaj vermektedir. Söz konusu durum ise “kutsal dağ” motifine işaret etmektedir. Nitekim eski Türkler dağları, belki de gökyüzüne yakınlıkları nedeniyle kutsal mekânlardan saymışlar ve “Tanrı makamı” olarak nitelendirmişlerdir (Günay ve Güngör 2009: 73). Bu bağlamda Sarı Kız efsanesi, bir anlatı olmaktan da öte, Balıkesir yöresindeki halk inançlarının bir dışa vurumu niteliğindedir. Zira ilgili efsane doğrultusunda dağların Tahtacılar tarafından “kült” varlıklar içinde anıldığını belirtmek mümkündür. İslami bir görünümle mübarek mekânlar arasında kabul edilen dağlar, özellikle Bektaşî ve Alevî zümreler tarafından büyük bir önemle takdis edilmiştir (Ocak 1993: 402). Bahsi geçen kapsam itibarıyla “Kaz Dağı” ve çevresinde dilden dile dolaşarak anlatılan Sarı Kız efsanesi, doğa ile insan münasebetinin boyutlarını öne çıkarmakla beraber, yörenin anlatılar eksenindeki tarihsel ve kültürel birikiminde kazın konumunu gözler önüne sermektedir.

Kaz Dağı, Balıkesir yöresindeki halk inançları bakımından ele alındığında oldukça önemli bir konumu ihtiva etmektedir. Yunan mitolojisinde “İda Dağı” adıyla anılan bu dağ, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması sürecine paralel olarak Türk aşiretlerinin iskân bölgelerinden biri hâline gelmiştir. Tahtacı Türkmenlerinin bu yöreye iskânları ise Fatih Sultan Mehmet devrine kadar uzanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in, Midilli adasının fethi için gerekli olan gemilerin yapımında kendilerinden faydalanmak gayesiyle Adana civarından Balıkesir civarına getirdiği bu Türkmen aşiretine, kerestecilikten anladığı için “Tahtacı” adının verildiği rivayet edilmektedir (Duymaz 2001: 89). İda Dağı'ndan Kaz Dağı'na evrilen isim değişiminin ise çok katmanlı bir anlam barındırdığını dile getirmekte yarar vardır. Zira Fatih tarafından Balıkesir merkezli olarak Güney Marmara'nın muhtelif yerlerine iskân edilen Tahtacı Türklerinin, İda Dağı çevresindeki sözlü kültür birikimine yeni eklemeler yapmak suretiyle İda Dağı'nı Kaz Dağı'na dönüştürüp; bu yeni dağ adından yeni anlatılar ortaya çıkardıkları görülmektedir (Diken 2022: 733-734). Nitekim İda'yı Kaz yapan, Afrodite'nin yerine de Sarı Kız'ı koyan Tahtacı Türk halk inançlarının bir efsaneye konu oluşturması rastgele bir durum olmasa gerektir. Dolayısıyla bu dağ, yalnızca coğrafi bir noktayı değil; aynı zamanda sosyal, toplumsal, kültürel, dinsel ve inançsal dönüşümlerin şekillendirdiği bir yaşam alanını da vurgulamaktadır.

Sarı Kız efsanesindeki olay örgüsüne göre Sarı Kız'ın kazlarıyla olan yakın ilişkisi, Kaz Dağı'nın Balıkesir halkı için mukaddes bir imge olarak tanınmasının ötesinde, çevresel bir sorumluluk üstlenmesine de vesile olmuştur. Tahtacıların, ilgili bölgedeki eski kültür ve medeniyet kalıplarıyla birleştirilerek Kaz Dağı'ndan yeni anlatılar çıkarmaları, bu dağa ait ekolojik saygıyı da gündeme getirmiştir. Çünkü Kaz Dağı'na atfedilen mukaddes anlam örüntüleri, Balıkesir yöresindeki ekosistemin korunmasını da sağlamaktadır. Bilindiği şekliyle efsane türü, çoğunlukla doğa ile iç içe bir zemini vurgulamaktadır. Efsanelerde doğa, çoğu zaman kişileştirilerek kutsanmaktadır. Dolayısıyla içeriklerinde geleneksel ekolojik bilgiye de yer veren efsanelerde çevreci bir tutum öne çıkmaktadır. Bu yüzden efsaneler, doğa ile ilgili gizemlere açıklık getirirken, insan zihninin doğaya dair ürettiği sorulara cevap arama ve bulma yoluna da gitmiştir. İnsanın doğa karşısında aldığı vaziyet, takındığı tavır ve doğayı koruma yöntemi ile doğanın tabuları ve sınırları konusundaki pek çok soru efsaneler vasıtasıyla cevaplandırılmaktadır (Gümüş 2024: 69). Söz konusu durum, halk inançlarının halk anlatılarına sirayet eden güçlü yapılarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda halk inançları, çevresel farkındalık yaratma ve ekolojik dengeyi muhafaza etme açılarından önemli bir rol oynamaktadır. Bahsi geçen ekseninde yorumlandığı zaman, Sarı Kız efsanesi de Kaz Dağı ve çevresini koruma işleviyle öne çıkmaktadır. Kaz Dağı ise bir bakıma tabiat ile kültür birlikteliği içinde yer alarak tarihî ve doğal mirasın korunması adına güçlü bir örnek teşkil etmektedir.

Dağlar, sözlü anlatılarda gücün sembolü olarak yer almaktadır. Ayrıca dağlar, vatani koruyan unsurlar arasında gösterilmektedir. Bazı Türk boylarının inanç sistemlerinde dağların “soy ata” olarak algılandıkları da bilinmektedir. Yine her Türk boyunun kutsal bir dağı olduğuna inanılmaktadır (Roux 1998: 125). Kaz Dağı'nın da Tahtacı Türkmen boylarının kutsal dağı olarak anlatılar ekseninde korunduğunu belirtmekte yarar vardır. Bahsi geçen doğrultuda kaz figüründen hareketle sözlü kültüre yansıyan Sarı Kız efsanesinin, salt geçmişî anlamaktan ziyade; bugünün kültürel değerlerinin geleceğe aktarılmasını sağlayıcı işlevlere sahip olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Sarı Kız'ın mucizelerle yüceltilen efsanevî kimliği ve kişiliği, bu efsanenin yalnızca bireysel bir kutsallık anlatısı

olarak değil; aynı zamanda Kaz Dağı'nın maddi ve manevi dokusunun kültürel bellekte korunmasını sağlayan bir anlatı geleneği ürünü olarak da değerlendirilmesini sağlamaktadır. Sarı Kız efsanesi bünyesinde Tahtacılar, Kaz Dağı'na dinsel ve kültürel anlamlar atfetmek yoluyla bir bakıma yörenin ekolojik dengesine dair güçlü bir koruma bilinci geliştirmiştir.

Sarı Kız efsanesi, Kaz Dağı'nın inançsal düzlemdeki değerine atıfta bulunan derinlikli bir halk anlatısıdır. Alevi Tahtacı topluluklarının inanç anlayışlarına göre Sarı Kız, Hazreti Fatma'nın kızı olarak tanımlanmaktadır (Boratav 2012: 54). Bu sayede efsane, İslami unsurlarla yeniden biçimlendirilmiştir. Söz konusu durumu, eski Türklerde yaygın olan “kutsal dağ” inancının İslamlaştırılması olarak ele almak mümkündür. Tahtacı Türkmenleri için Kaz Dağı'nın zirvesi, Gök-Tanrı inancından gelen kutsallığını sürdürmekle beraber, Hazreti Muhammet soyuna dayandırılan karakter yapısı nispetinde İslam açısından da mukaddes bir mekâna dönüştürülmüştür. İlgili bağlamda eski Türklerden gelen “ziyaret tepesi” inancı işin içine girmektedir. Nitekim her yıl, yaz mevsiminin sonlarına doğru “Sarı Kız Tepesi” ziyaretlerini gerçekleştiren Balıkesir Tahtacıları, Gök-Tanrı dini ile İslam dinine ait inanç öğelerini kolektif bilinçlerinde yaşatmaya devam etmektedir.

Eski Türklerin, yüksek dağların tepelerinde uçması nedeniyle Tanrı'yla yakından iletişim kurduğuna inandıkları kaz motifi, Tahtacı düğünlerinde gelinlere takılan kaz tüyü başlıklarla yaşatılmaktadır. İlgili husus ise “gelinin evden uçuşu” ifadesiyle sembolik bir anlam doğrultusunda günlük yaşama yansımaktadır. Nitekim eski Türk inanç geleneklerinde önemli roller oynayan kamlara ait kıyafetlerden aksesuarlara kadar hemen her bir detay farklı bir anlamı barındırmıştır. Örneğin tüy detayı, ruhsal uçuşu ve gökyüzü ile olan bağlantıyı simgelemektedir. Kamlar, çeşitli simgesel nesneler sayesinde başta kuş türleri olmak üzere kutsal sayılan hayvanlara dair güçleri kendi üzerlerinde topladıklarına inanmışlardır (Eliade 2018: 231). Bu durum, aynı zamanda “uçmağa varmak” ifadesiyle de gündelik yaşamdaki yerini almıştır. Zira uçmağa varmak tabiri, bünyesinde göksel düşünceyle ilişkili bir anlam barındırmaktadır. Bahsi geçen anlam ise Türk mitolojik düşüncesi itibarıyla en yüksekte uçtuğuna inanılan yaban kazı özelinde kaz tüyünün ruhsal uçuş imajından ileri gelmektedir. Bu durumu da Sarı Kız Tepesi'nin Kaz Dağları'na ait yüksek bir konumda yer almasına istinaden göksel âlemlerin Tahtacılarca kutsanmasıyla açıklamak mümkündür.

Balıkesir Tahtacılarının halk kültürü ürünleri arasında yer alan Sarı Kız efsanesi, yöreye ait halk inançlarının şekillenmesi açısından önemli bir işleve sahiptir. İlgili efsaneye göre güzelliğiyle ön plana çıkan ve çevresindeki genç delikanlıların ilgisini çeken Sarı Kız, kendisine gelen evlilik tekliflerini reddetmesi nedeniyle iftiraya uğrayarak çekildiği dağlarda kazlarına taştan küçük bir kümes yapmıştır. Bu husus, Balıkesir halkı tarafından Sarı Kız için bir türbe yapılmasına vesile olmuştur. Konuyla alakalı olarak, her biri yaratılan mekânın kutsallığını daha da pekiştirme işlevi gören birçok efsane varyantı bulunmaktadır. Söz konusu efsane varyantları, Sarıkız'ın; kazlarını otlatması, kazlarının yumurtalarıyla beslenmesi, kazlarının çevreye zarar vermemeleri için etrafını çevirerek oluşturduğu alanın “kaz avlusu” olarak anılması; hatta yerlerdeki beyaz taşların Sarıkız'ın kazlarının yemleri olması gibi farklı detaylar içermektedir. Bahsi geçen durum ise yöre halkı tarafından Sarıkız'a “ermişlik” vasfının yüklenmesine sebebiyet vermiştir (Turan 2002: 152-153). Bu yönüyle Sarı Kız efsanesinin, Balıkesir'deki halk inançlarını temellendirici bir hüviyet taşıdığını dile getirmekte yarar vardır.

Halk edebiyatının anlatmalık türlerine giren “efsane”den kaynaklı olarak Sarıkız anlatısındaki başkahraman ile başkahramanının kazları (yardımcı kahraman) için yöre halkınca kutsal bir mekânın inşası oldukça dikkat çekicidir. Zira sözlü kültür ve edebiyat dairesine binaen anlatılan bu efsanenin halk inançları kapsamındaki önemi, maddileşen yönüyle Balıkesir’deki gündelik hayata halk tarafından yansıtılmıştır. Bilindiği gibi efsaneler, edebî metinler oldukları kadar, içlerinde taşıdıkları unsurlar açısından inanç metinleri olarak da kullanılmaktadır. Türk halk edebiyatının sözlü anlatımlarına sahne olan efsaneler içinde; olağanüstü özellikler taşıdıklarına inanılan, gizli güçlere sahip oldukları düşünülen; fakat kim oldukları ve ne oldukları bilinmeyen varlıklara dair pek çok inanç ve uygulama vardır (Aydemir 2013: 61). Balıkesir’de anlatılan Sarı Kız efsanesinde de aynı duruma şahit olunduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Sarı Kız, yöre halkı tarafından kutsal bir kimlik etrafında anılmakla beraber, gerçekte yaşayıp yaşamadığı kesinlik kazanmayan kişisel bir imge de yaratmaktadır.

Efsanede haksızlığa uğramış masum bir genç kızı simgeleyen Sarı Kız’ın kendi kazları için yaptığı kümeden esinlenilerek bir türbe inşa edilmesi, tarihsel süreçte Anadolu’nun Türk-İslam medeniyetini içselleştirmesiyle yakından ilgilidir. Zira bu durumu Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde mühim roller oynayan erenlerin, gazilerin ve velilerin özellikleriyle bağdaştırmak mümkündür. Nitekim masumiyeti temsil eden Sarı Kız’ın, Tahtacılar özelindeki Balıkesir halkı için bir “veli” olarak kabul gördüğü açıktır. Veliler, Anadolu’yu fethetmekle kalmayıp, vatanlaştırmışlardır. Ayrıca velilerin; yaşadıkları zamanlarda insanlara yol gösterdiklerine, insanlara fayda sağladıklarına ve vefatlarından sonra da medfun bulundukları mekânlardan insanlara yardım ettiklerine inanılmaktadır (Yılmaz 2016: 532). Sarı Kız da bu velilerden biri mahiyetinde Balıkesir yöresi itibarıyla kutsanmıştır. Dolayısıyla da bir “veli” gözüyle görülmeye başlamıştır. Bu yüzden, Sarı Kız imgesinin Balıkesir Tahtacı Türkmenleri tarafından “evliya kültü” (Çobanoğlu 2015: 80) çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. İlgili bağlamda bir bakıma “kaz çobanlığı” görevini de üstlenmekle beraber, kazlarını koruyan ve gözeten Sarı Kız’a yöre halkınca “ermiş” (eren) (Belli ve Belli 2012: 116) sıfatı yüklenmiştir. Özbeklerde ve Türkmenlerde Gök-Türk yazıtlarındaki “Umay Ana”nın yerini uzun boylu, sarışın ve dalgalı saçları olan “Sarı Ene” almaktadır. Bu mitolojik varlık, tarihî geri planda Anadolu’nun kuzeybatı bölümlerine yerleşen Alevi Tahtacı topluluğu içinde “Sarıkız” kültüne çevrilmiştir (Aydemir 2013: 65). Söz konusu açıdan bakıldığında Sarı Kız efsanesindeki bu kültün, Orta Asya’dan Anadolu’ya yansıyan bir kültürel kod olarak varlığını devam ettirdiğini belirtmek yüksek bir ihtimal dâhilindedir.

Bilindiği üzere efsaneler; konularını gerçek olaylardan, gerçek kişilerden ve gerçek mekânlardan alarak olağanüstülüklerle süsleyen bir içerik barındırmaktadır. Bu doğrultuda efsaneler, halk inançlarına da ışık tutmaktadır. Zira efsanelerde anlatılan hadiselerin halk tarafından “doğru” ve “gerçek” olarak kabul edildiğini vurgulamak gerekir Dolayısıyla efsaneler, halkın gözünde “yaşanmış gerçekler” olarak görülmektedir (Boratav 1992: 98). Aynı durum Sarı Kız efsanesi için de geçerlidir. Nitekim Sarı Kız Türbesi, Sarı Kız efsanesinin halk nezdindeki inandırıcılığından hareketle meydana getirilmiştir. Türbe, zamanla yöre içinden ve dışından buraya gelen insanların ziyaretgâhı hâlini almıştır. Her yıl bu türbeye yapılan ziyaretlerde adaklar adanarak kurbanlar kesilmektedir. Bahsi geçen durum ise zaman içinde gelenekselleştirilerek Balıkesir halkı arasında bir ritüel pozisyonuna dönüşüp geçmişten bugüne taşınmıştır. Ayrıca Sarı Kız’ın bir bakıma “kaz çobanlığı” göreviyle

kazlarının bakımını ve koruyuculuğunu üstlenmesi, halk maneviyatında derin bir etki uyandırmıştır. “Sarı Kız” imgesinin özünde kazın, Tahtacı Türkmenleri tarafından “muteber kuş türleri” kategorisinde benimsenmesine dair bir inanış yatmaktadır (Belli ve Belli 2012: 116). Dolayısıyla bu efsane, “kutsal dağ” ve “kutsal hayvan” motiflerini takiben halk arasında yaşatılmaya devam etmektedir.

Balıkesir yöresi Tahtacı Türkmenlerinin yerel inanç sistemleri itibarıyla Antik Çağ’da (Eski Çağ veya İlk Çağ) ilahi bir nitelik taşıyan İda Dağı’nın, Orta Çağ’da Kaz Dağı olarak anılması dikkat çekicidir. Tahtacılar için Kaz Dağı, yalnızca coğrafi bir mekân değil; aynı zamanda mistik manalarla örülü bir inanç merkezidir. Bu mukaddes dağ imgesinin en önemli kaynağı ise efsane temelli halk anlatılarında kazların bakımını ve koruyuculuğunu üstlenen Sarı Kız’dır. Sarı Kız efsanesiyle özdeşleşen kaz figürü, Tahtacıların zihinsel algılarında kutsal bir sembole dönüşerek derin bir metaforik değer kazanmıştır. Kaz Dağı eteklerinde gerçekleştirilen Sarı Kız Türbesi ve Sarı Kız Tepesi ziyaretleri, kazın bu kutsal rolünü pekiştirmektedir. Sarıkız nefesi ve her yıl Ağustos ayında kurban kesmekle sonuçlanan söz konusu ziyaretler, bu kültürün Tahtacılar arasında geniş olarak yayıldığını göstermektedir (Kalay 1997: 58-59). Bahsi geçen coğrafyada avlanmanın ve ağaç kesiminin yasaklanması gibi bir kısım ritüeller, Tahtacıların doğaya karşı geliştirdiği saygıyı ve ekolojik duyarlılığı ortaya koymaktadır. Ayrıca Balıkesir yöresinde asırlardır süren Sarıkız Türkmen Şenlikleri de bu inanç motifinin somut yansımaları arasındadır. Tahtacıların ilkbahar ortalarında başlayıp yaz sonunda Sarı Kız yaylasındaki büyük cem töreniyle sonlandırdıkları mevsimlik göç süreci, ilgili doğrultudaki inanç merkezli yaşam biçiminin bugüne ait işlevselliğini yansıtmaktadır (Görkem 2000: 169). Zira her yıl düzenlenen bu şenlikler, Kaz Dağı’nın mukaddes yönünü sergileyen törenlerle daha da zenginleştirilmektedir.

Tahtacıların kaz simgesine yükledikleri anlam derinliği, Gök-Tanrı dini ile İslam dinine ait öğretilerin birleşimlerinden doğan bir zemin teşkil etmektedir. Dolayısıyla Alevi Tahtacılar, kazı sadece doğanın bir parçası olarak değil; aynı zamanda dinî inançlarını yakından ilgilendiren bir sembol olarak da görmektedirler. Zira Alevi Tahtacı Türkmen grubunun inanç anlayışına göre kaz, Hazreti Ali’nin ölümünü önceden hisseden bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bu inanç anlayışının temelinde kazların, Hazreti Ali’nin camiye gitmesini engellemek amacıyla onu elbisesinden tutup geriye doğru çekiştirdikleri algısı yatmaktadır (Kalafat ve Çetin 2013: 354). Nitekim kazlar, Hazreti Ali’nin ölümünün kaçınılmaz olduğunu sezerek kendisini uyarma amacını gütmüştür. Bu bağlamda kazların, Tahtacı toplulukları arasında Hazreti Ali’nin ölümüne dair sezgisel bir işaret taşıdıklarına inanılmaktadır. Kazın bu sembolik rolü, Alevi-İslam inancına mensup olan Tahtacı Türklerinin tarihî, dinî, kültürel ve inançsal belleklerini ve toplumsal hafızalarını şekillendiren önemli bir arka plana sahiptir. Bu inanç motifi, kazın Gök-Tanrı dinindeki kutsiyetine İslamî değerlerin de eklenmesini sağlamıştır. Söz konusu kapsamda kazın Türk mitolojisindeki kutsallık vasfı, Tahtacıların Hazreti Ali’ye duydukları derin sevgi ve saygı ile birleşip İslamî bir çizgiye çekilerek yaşatılmaya devam etmektedir. Kazın bu şekilde işlevsel bir anlam kazanması, Tahtacı Türkmenlerinin, halk inançları ile İslam inancı arasında kurdukları köprünün dikkat çeken bir örneğidir. Bu inanış, Iğdırlı halk ozanı Yahya Azeroğlu’nun bir şiirine aşağıdaki ifadelerle yansımıştır:

Tehlikeyi sezerler,
Bol bol suda yüzerler,

Kazın kutsallığını;
Hazreti Ali söyler.

O gün yüzmüşleriydi,
Derede düzmüşleriydi,
Ali'nin öleceği;
Günü sezmişleriydi. (Belli ve Belli, 2012: 123)

Yukarıdaki dörtlükler, halk edebiyatının halk inançları içindeki kültürel aktarım işlevini açık ve net bir biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle Tahtacı Türkmen halk inanışları bağlamında ele alındığı zaman kaz figürü, yalnızca tabiata mahsus kuş türlerinden biri olarak değil; aynı zamanda mitik, sembolik ve kutsal bir varlık olarak da halk kültüründe ayrı bir anlam ve önem kazanmıştır. Dolayısıyla ilgili şiir dörtlüklerinde ifadesini bulan bu anlam ve önem, sözlü edebiyatın gücüyle nesilden nesile iletilmektedir. Böylece kültürel süreklilik sağlanarak toplumsal değerler güncellenmektedir. Bu durum, folklorun dört işlevi içerisinde bulunan “değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme” (Bascom 1954: 344) pratiğini hatırlatmaktadır. Söz konusu eksende kazın kutsallığı, halk anlatılarıyla ve halk şiiriyle desteklenmektedir. İlgili durum ise kazın halk inançlarındaki yerini, değerini ve önemini daha da sağlamlaştırmaktadır. Dolayısıyla halk edebiyatı ürünleri, kaz imgesinin tarihsel ve kültürel bellekteki yaşam sahasını genişletmektedir. Bu bağlamda kaz, Kaz Dağı ve Sarı Kız özelindeki mitik anlatıların yalnızca “geçmişin ürünleri” olarak değil; aynı zamanda bugünkü toplumsal inançları şekillendiren, ritüelleri yönlendiren ve kültürel kimliği pekiştiren dinamik bir yapı olarak da ele alınmaları gerekmektedir. Zira mit, inancı ifade etmekle birlikte, inancın geliştirilmesi ve kodlanması ile ritüelin sürmesini garanti altına alan bir unsurdur (Malinowski 1926: 19). Aynı duruma Balıkesir özelinde kazla ilgili olarak dillendirilen mitik anlatıların varyantlarında da rastlanıldığını vurgulamak gerekir. Nitekim Balıkesir yöresi Tahtacılarının kazla ilgili olarak geliştirdikleri inanç uygulamaları, sözlü kültürün halk hayatındaki işlevsel gücünü gösteren anlamlı bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç

Kaz figürü, Türk halk kültürü açısından ele alındığında yalnızca sıradan bir hayvan olarak değil; aynı zamanda kutsallıklarla örülü mitolojik derinliğe sahip bir varlık olarak da kabul edilmektedir. Dolayısıyla kaz, Türk halk inançlarında sembolik anlamlar bakımından zengin bir varlık motifi olarak da yer bulmaktadır. Türk mitolojisi bağlamındaki kozmogonik mitlerden başlayarak Türkistan'dan Anadolu'ya akseden inançsal serüveninde kaz, yaratılışla ilişkilendirilip; bolluk, bereket, zenginlik, temizlik, saflık, ahlak, erdem, şans, talih, onur, gurur, namus, kut, mal, mülk ve edep gibi bir kısım değerlerle özdeşleştirilmiştir. Bu yönüyle kaz, özellikle halk anlatılarında ve geleneksel ritüellerde insanlar için hayır getiren, muhafaza eden ve yol gösteren bir simge biçiminde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bağlamda kazın, Anadolu'daki yerel veya yöresel halk inançlarına konu edilmesi tesadüf eseri değildir. Zira Kars ve Balıkesir yörelerinde yaşayan halk için hâlihazırda toplumsal yaşamın bir parçası olması, kazın kültürel süreklilikteki yerini, değerini ve önemini gözler önüne sermektedir. İlgili kapsamda kaz figürünün, özündeki kültürel kökleri ve kodları korumak suretiyle zamanla form değiştirerek geçmişten bugüne taşındığını ifade etmek mümkündür. Bahsi geçen doğrultuda kaz, Türk kültür ekolojisinin önemli bir parçası olarak inanç, töre, gelenek ve yaşam biçimlerinin kesişim

noktasında yer alıp; halk hafızasına binaen sergilenen kültürel pratiklerdeki dinamik rolünü devam ettirmektedir. Bu minvalde yöresel halk inanışlarını etkilemesi, kaz imgesinin kültürel bellekteki canlılığından ileri gelmektedir.

Kaz kültürünün Türk toplumuna ait yerel katmanlarda yaşatılması, yalnızca bir kuş türü olarak kazın çevresinde oluşan geleneksel değerlerden ibaret değildir. Aksine kaz kültürü, Türk milletinin tarihî hafızasında yer bulan mitolojik, dinî ve ahlaki değerlerin somut bir iz düşümüdür. Kars ve Balıkesir yöreleri itibarıyla kaz etrafında şekillenen inançlar, ritüeller, anlatılar ve uygulamalar aslında Türk kültürünün derinlerinde yatan arkaik unsurlarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu çerçevede kaz, geçmişten bugüne aktarılan sözlü kültür ürünlerinin taşıyıcılarından biri olarak konumlanmaktadır. Dolayısıyla kazı, kolektif şuurun simgesel öğeleri arasında saymak gerekir. Bilhassa yerel halk inançlarıyla beslenen kaz olgusu, toplumsal bellekte kutsal bir sembol olarak yer edinmiştir. İlgili ekseninde kaz, esasen ulusaldan yerele uzanan kültür kodlarının bir parçası hâline gelmiştir. Nitekim Türk kozmogonik tasavvuruyla kurulan bağ, kaza mitolojik bir değer kazandırmakla beraber, söz konusu kuşun sıradan bir hayvan olmaktan da öteye geçmesini ve kültürel bir imgeye dönüşmesini sağlamaktadır. Zira Altaylar'dan Anadolu'ya kadar geniş bir çevredeki muhtelif Türk boyları tarafından benimsenen kaz kültürü, Türk kültürel gen havuzunun Türk halk inançları üzerinden zenginleşen ve bugünkü yerel kimliklere şekil veren özgün bileşenlerinden biridir. Bu yönüyle kaz, bir toplumsal hafıza unsuru olarak Türk halk hayatındaki varlığını yerel düzlemlerde sürdürmektedir.

Türk halkbilimi disiplini açısından değerlendirildiğinde kazın kutsal bir sembol olarak sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikososyal derinliği; maddi ve manevî kültür öğelerini birleştiren çok katmanlı bir yapı içermektedir. Çünkü yöresel halk inanışları içinde anlam bulan kaz, toplumsal pratikler aracılığıyla simgesel bir değere dönüşmüştür. Bu doğrultuda kazın Türk halk kültüründeki imgesel ve figüratif varlığı, folklor biliminin temel konuları içerisinde bulunan “yaşayan kültür” anlayışının somut bir yansımasıdır. Nitekim kazla ilgili olarak Kars ve Balıkesir yörelerinde rastlanılan birtakım geleneksel uygulamalar, atalar mirasının taşıyıcıları olmakla birlikte kültürel sürekliliğin teminatını ve milli kanaldan yerel ölçeklere aktarılan kimlik unsurlarının temsiliyetini üstlenmektedirler. Halkbiliminin eklektik bakış açısına istinaden ele alındığında kaz etrafında şekillenen yerel alışkanlık ve davranış örüntüleri, folklor ürünlerini “geçmişin kalıntıları” olarak sunulma anlayışından çıkarıp “dinamik bir iletişimsel süreç” boyutuna taşımıştır. Bu bağlamda kendine özgü bir “kaz kültürü” de ortaya çıkmıştır. Kaz kültürünün ise yerelden beslenen sosyokültürel ve sosyoekonomik yapılanmalar kapsamında güçlü bir köprü işlevi görerek Türk millî kimliğini destekleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Zira bu kültür alanı, özellikle Kars Karapapakları ve Balıkesir Tahtacıları başta olmak üzere Anadolu sahasındaki muhtelif Türk boyları vasıtasıyla Türk mitolojisinin en önde gelen tanrısal benzetme ögesini toplumsal hafızada güncelleyerek yeniden yorumlamaktadır. Halkbilimi araştırma ve inceleme sistematığının en temel prensiplerinden biri olan “yerel varyantların millî yapıya katkıları” ilkesi doğrultusunda düşünüldüğü zaman, kaz kültürünün geleneksel bilgi belleğinde taşıdığı anlamsal derinlik, Türk inanç zemininin özüne ait kadim bir hafıza ortamı yaratmaktadır.

Kaynaklar

- Abdurrezzak, Ali Osman (2021). “Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri”. *Asya Studies*, C. 5, S. 18, 155-168.
- Akalın, Lütfullah Sami (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*. İstanbul: Ersa Matbaası.
- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2: Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Armutak, Altan (2004). “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi”. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. C. 30, S. 2, 143-157.
- Arslan, Mustafa (2003). “Türk Toplumunda Geleneksel Dinî Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma”. *Değerler Eğitimi Dergisi*. C. 1, S. 2, 23-46.
- Asmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek: Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik Çev.* Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aydemir, Adem (2013). “Sarıköz Efsanesindeki Sarıköz ve Eski Türk İnançlarındaki Albız Üzerine”. *Turkish Studies*. Vol. 8/6, 61-67.
- Aytaş, Gıyasettin (2019). “Kültürel Bir Form Olarak Türkülerde Kaz”. *Akademik Kaynak: AKAD*, C. 5, S. 10-11, 75-89.
- Balaban, Tuğrul (2006). *Sandıklı Halk İnançları ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Bascom, William Russel (1954). “Four Functions of Folklore”. *The Journal of American Folklore*, Vol. 67, No. 266, 333-349.
- Bayat, Fuzuli (1997). *Türk Mitolojik Sistemi I (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlk Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayatlı, Osman (1957). *Bergama’da Alevi Gelini ve İnançları*. İzmir: Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi.
- Belli, Güzin Sühran ve Oktay Belli (2012). *Kars Bölges’inde Kaz Kültürü ve Kaz Etinden Yapılan Geleneksel Yemekler*. İstanbul: Belli Eğitim, Kültür, Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını.
- Beşirli, Hayati (2017). *Yemek Sosyolojisi: Yiyeceklere ve Mutfağa Sosyolojik Bakış*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili (1992). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (2012). *Türk Mitolojisi: Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2012.
- Çandarlı Şahin, Aslı (2022). “Türk Kültüründe Kaz ve Kazayağı Tamgası”. *6th International Conference on History and Culture Proceedings Book*. Haz. Mehtap Dinçer. Ankara: IKSAD Publishing House. 1-12.

- Çelebi, Yıldırım (2020). *Dünyada ve Türkiye’de Kazlar*. Ankara: Minel Yayın, 2020.
- Çıblak Coşkun, Nilgün (2010). “Tahtacılarda Üç Sayısı ve Üçleme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 56, 73-92.
- Çobanoğlu, Özkul (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Diken, Hasan Ali (2022). *Halk Ekonomisi ve Geleneksel Mutfak Kültürü Bağlamında Kaz*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Diker, Oğuz ve Taşkın Deniz (2017). “Kars Kültürel ve Gastronomik Kimliğinde Kaz”. *Doğu Coğrafya Dergisi*. C. 22, S. 38, 189-204.
- Duymaz, Ali (2001). “Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 4, S. 5, 88-102.
- Eliade, Mircea (2018). *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı: Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. Cilt I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Görkem, İsmail (2000). *Baha Said Bey-Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gümüş, Şule (2024). “Türk Dünyası Efsanelerine Ekoeleştirel Bir Bakış”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 17, 65-80.
- Günay, Umay (1987). “Folklor Nedir?”. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*. Haz. Kültür Bakanlığı. Ankara: Sevinç Matbaası. 23-30.
- Günay, Ünver ve Harun Güngör (2009). *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Güngör, Harun (1998). “Üzerlik Köyünde Hayvanlarla İlgili İnançlar”. *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ed. Metin Özarslan ve Özkul Çobanoğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 62-65.
- Harva, Uno (2014). *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. Çev. Orhan Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Kabak, Turgay (2018). “Toplumsal Ekoloji Bağlamında Türklerin Doğa ile İlişkilerine Genel Bir Bakış: Mandıra Filozofu Filminin Düşündürdükleri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S. 7/1, 276-291.
- Kalafat, Yaşar (2005). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. İstanbul: Babil Yayıncılık.
- Kalafat, Yaşar ve İbrahim Mustafa Vuslat Noyan Güven (2011). *Altay Türk Halk İnançlarından Anadolu’ya Dair Bazı Tespitler*. *Arış Dergisi*. S. 6, 60-75.

- Kalafat, Yaşar ve Nagihan Çetin (2013). “Mitoloji-Halk İnanmaları Bağlamında Türk Kültürlü Halklarda Kaz”. 2. *Uluslararası Kaz Dağları ve Edremit Sempozyumu-Bildiriler ve Özetler*. Haz. Recep Efe, İbrahim Atalay ve Münir Öztürk. İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık. 350-355.
- Kalay, Emin (1997). “Sarı Kız Efsanesi ve Edremit Körfezi”, *Millî Folklor*. S. 34, 58-59.
- Kandemir, Fatih (2016). “Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye’deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. IX, S. I. 97-114.
- Karakaş, Rezan (2017). “Türk Halk Kültürü Geçiş Dönemi Ritüellerinde Yumurta”. *Folklor/Edebiyat*. C. 27, S. 2, 357-377.
- Korkmaz, Esat (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw (1926). *Myth in Primitive Psychology*. New York: W. W. Norton & Company.
- Mollova, Mefkure (1993). “Bir Şathiye ve Bir Bilmecede Kaz Kültü”. *Türk Kültürü Araştırmaları: Prof. Dr. Şükrü Elçin’e Armağanı*. Haz. Sadık Tural. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 264-271.
- Nair, Güney (2017). “İlkel Toplumlardan Günümüze İnsan-Doğa İlişkileri Bağlamında Çevre Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2, 77-89.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1993). “Dağ: Eski Türklerde Dağ Kültü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 401-402.
- Ögel, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi I: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öncül, Kürşat (2009). “Manas Destanı’nda Sihirsel Düşünüş Sistemi”. *Turkish Studies*, C. 4, C. 3, 1689-1696.
- Özdemir, Nebi (2018). “Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C. 18, S. 1, 1-28.
- Potapov, Leonid Pavloviç (2012). *Altay Şamanizmi*. Çev. Metin Ergun. İstanbul: Kömen Yayınları.
- Radloff, Wilhelm (1999). *Türklerin Kökleri, Dilleri ve Halk Edebiyatından Denemeler I*. İstanbul: Eğitim ve Kalkınma Vakfı (EKAV) Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Sever, Mustafa (1999). “Türk Mitolojisinde Kuşlar”. *Millî Folklor*. S. 22, 83-88.
- Sever, Mustafa (2017). “Türk Mitolojisinde Kuşlar”. *Kuş Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Ayşe Şeker. Kitabevi Yayınları. 5-14.
- Seyidoğlu, Bilge (1996). “Mitolojik Dönemde At”. *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*. Haz. Özkul Çobanoğlu ve Metin Özarslan. Ankara: Feryal Matbaacılık. 51-56.

- Seyidoğlu, Bilge (2014). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şeriatî, Ali (1980). *İslam Sosyolojisi Üzerine*. Çev. Kamil Can. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Tanrısever, Canan (2025). “Türk Kültüründe Eski Türk İnanışlarının Etkisi”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 14, S. 2, 693-706.
- Tatlılıoğlu, Durmuş (2000). “Türkmen İrımırları (Halk İnançları)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, 151-166.
- Tuna, Erhan (2000). *Şamanlık ve Oyunculuk*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Turan, Fatma Ahsen (2002). “Sarıkız Efsânesi ve Sosyal Kültürel Tesirleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. C. VIII, S. 22, 149-162.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Womack, Michael (1992). “Why Athletes Need Ritual: A Study of Magic Among Professional Athletes”. *Sport and Religion*. Ed. Seymour Hoffman. IL: Human Kinetics. 191-202.
- Yılmaz, Emre (2016). “Türbe Ziyaretlerinin Sebepleri ve Fert Üzerindeki Etkileri: Bilecik Örneği”. *Mediterranean Journal of Humanities*. Vol. I/2, 531-557.
- Yörükan, Yusuf Ziya (2015). *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar (Eklerle ve Notlarla)*. Haz. Turhan Yörükan. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ziya Gökalp (1976). *Türk Töresi*. Haz. Hikmet Dizdaroğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.